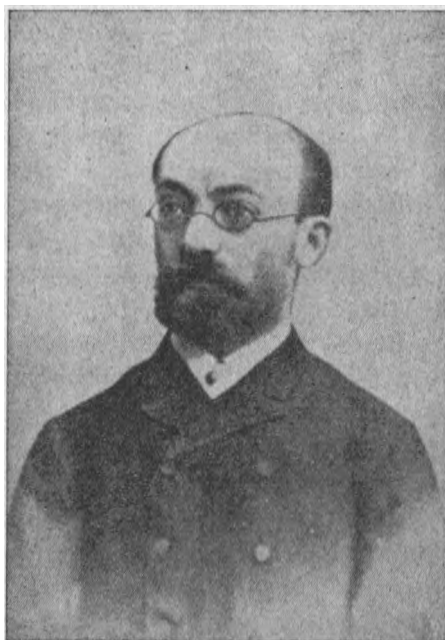

D-ras Liudas-Lozorius Zamenhofas.

(1859-1917).

Šio vyro vardas yra n n pla iai žinomas pasauly, kaip tarptautin s Esperanto kalbos išrad jo. Toji kalba buvo jo vienatinis dvasios k dikis: jai jis netik gyvyb s yr suteik s, bet ir j ugd s, aukl j s, iki galop ant koj pastat s ir plat j pasaul išved s. Tuo b du Esperanto kalba liks amžinai surišta su D-ro L. Zamenhovo vardu. Bet pati tarptautin s kalbos id ja Zamenhofui nepriklauso. Ji yra daug senesn už j ir turi jau gan ilgok ir domi savo istorij .

Pirmieji, kurie j yr suraš , buvo du pranc z matematiku— L. C o u t u r a t'a s ir L. L e a u. J veikalas apie tai

yra iš j s Paryžiuj 1903 metais¹⁾). Iš ten sužinojom, jog apie tarptautin kalb jau rimtai yr galvoj XVII amžiaus filosofai Dekartas ir Leibnicas. Ten pat yra aprašyti ir 25 tarptautin s kalbos projektai, pasirod pasauly dar prieš Esperanto atsiradim . Vadinasi, nestigo žmoni , jau ir seniau galvojusi apie tarptautin s kalbos klausim ir bandžiusi net savotiškai j išspr sti, tik, deja, tie j tarptautin s kalbos projektai n r prigij , nes buvo dar nepribrend ir pasirod nelaiku.

D-ras Zamenhofas tuo atžvilgiu buvo laimingesnis. Jis gyveno antrojoj XIX amžiaus pus j, kuomet susisiekimas žeme, vandeniui ir elektra buvo jau pasauly pla iai pasklid s ir gerokai ištobulintas. Paleista telegrafu žmogaus mintis gal jo per valand pasiekti tolimiausius žem s kraštus. Geležinkeliais ir garlaiviais buvo galima per vien dien pervaziuoti keletas Europos valstybi . Šiandie aeroplanai ir cepelinai rengiasi per vien savait apl kti aplink vis žem .

Naudodamiesi šiais susisiekimo patogumais, žmon s n n jau nebepas di vietoj: jie, lyg tie mašalai pavasar , tik zuja ir zuja, trunkydami iš vieno žem s krašto kit . Tose savo kelion se jie susiduria su vairiausi taut atstovais, kalban iais vairiausiomis kalbomis. Visi jie malon t su savo bendrakeleiviais ar iau susipažinti, pasišnek ti, pasiteirauti apie gyvenimo s lygas j kraštuose. Bet nemok dami svetim kalb , lieka vieni kitiems nesuprantami, nežinomi, svetimi...

I. Tarptautin s kalbos reikalingumas.

ia tai išeina aikšt n gyvas vienos, visiems bendros tarptautin s kalbos reikalas. Mat, tur damas proto, žmogus, atsid r s šalia kito, negal už iaup s burn snopsoti, kaip koks nebylys; jis jau ia reikalo pasidalinti mintimi su artimu. Bet š tiksl atsiekti jam kliudo svetim kalb nemok jimas. Kaip gi ši kli tis pašalinti? Tai galima

¹⁾ Histoire de la Langue universelle par L. Couturat et L' Leau. Paris, Hachette, 1903, 596 p. in-8.

padaryti dvejopu būdu: arba visiems išmokstant vis pasaulio kalbą, arba kiekvienam išmokstant vieną — tarptautinę. Bet pirmutinis būdas yra ne vykdomas, nes pasaulio kalbą esama apie 560! Tatai belieka griebtis antrojo būdo — ir mokytis vienos tarptautinės. Jį vedus visas mokyklas, kiekvienas žmogus galės drąsiai keliauti per visą pasaulį, nes visur be vargo galės susikalbėti su vietos gyventojais.

Be susisiekimą ir turizmo tarptautinės kalbos reikalas jau iamas kaskart gyviau ir kitose kultūros srityse. Imkim pavyzdį, kad ir prekybą. Ji savo esmę yra tarptautinis dalykas, nes kiekvienas pirklys nori ir stengias turėti reikalą bei santykius su viso pasaulio prekybos firmomis. Bet tie santykiai palaikyti nelengva. Tam tikslui tenka samdyti didelius korespondentų būrys laiškamis svetimomis kalbomis rašyti. Visam tam tenka daug pinigų išleisti. Bet te sigali visur tarptautinę kalbą, tie daugingi korespondentai nebebus reikalingi, nes visa korespondencija galės eiti viena tarptautine kalba. Tai bus ir daug pigiau ir kur kas patogiau. Šiai reformai vykus, prekyba visur galės žymiai pakilti ir sustiprėti.

Tarptautinės kalbos reikalauja ir švietimo srities. Nesant kol kas vienos visoms tautoms bendros kalbos, visos šiandieninės vidurinės mokyklos bei gimnazijos yra priverstos savo programose be savos gimtosios vesti dviejų, trijų ar net ir daugiau svetimų kalbų mokymus. Prie rusų pavyzdžio mes lietuviai turime davom kamuotis besimokydami pustuzinio svetimų kalbų, būtent — rusų, slavų, vokiečių, prancūzų, lotynų ir graikų. Joms pažinti tekdavo padėti be galo daug laiko ir darbo. Tuo tarpu svetimų kalbų mokslas yra pats bergždžiausias, nes apsunkindamas jaunimo atmintį, ni nieko neduoda jai protui. Mokymai šešiomis kalbomis pavadinti mokslais, toli gražu juk nepadaro mus šešiskart mokytesnius už kitus. Taip pat ir žinojimas, kaip vadinas duona šešiose kalbose nesuteikia juk žmogui galimumo šešiskart daugiau užsidirbti duonos. Anaipol — priverstas svetimoms kalboms skirti tiek brangaus laiko ir proto jį gimus jaunimas išeina iš gimnazijų šešiskart mažiau išlavintas, negu

išeit iš mokykl, kur vieton šešeri svetim kalb beb t d stoma vien tik tarptautin . D l daugyb s svetim kalb m s moksleivija nei vienos j negali gerai išmokti, neišskiriant nei savos gimtosios. Iš ia savaime plaukia išvada, kad svetim kalb mokslas reikt sumažinti kiek tik galima, b tent, paliekant mokyklose tik dvi kalbi: gimt j ir tarptautin . vedus t reform , gimnazijose atlikt daug laisvo laiko, kuris kur kas produktingiau b t galima paskirti dalykams, žmog tikrai lavinantiems, b tent, matematikai, fizikai, filosofijai, gamtamokslui, kraštotyrai, vietos teisei, gilesniam religijos pažinimui ir t.t. Dabar gi d l kalb daugumo tie dalykai arba visai ned stomi, arba trumpinami iki minimumo, nes vargšai moksleiviai turi vilkti nepake liam svetim kalb jung . Atpalaiduoti nuo jo, duoti gali mumo m s moksleivijai pla iau ir giliau apsišviesti tegali vien tik tarptautin kalba, nes ji v i e n a gali atstoti v i s a s svetimas kalbas.

Nemažiau reikalinga ji ir apskritai mokslui. Moksl o darbas eina šiandien visuose kult ringuose kraštuose ir visomis kalbomis. Bet iš esm s mokslas yra par excell ence tarptautinis dalykas. Teisingu vieno lenk poeto pasakymu „Tiesos saul nežino nei Ryt nei Vakar “. Ypa tai žymu mokslinink kongresuose. juos paprastai suva žiuoja iš 20—30 krašt daugyb mokslo vyr , atsivežan i su savim apie tiek pat ir kalb . Kad tuose kongresuose nepasikartot Babelio bokšto istorija, mokslo referatai telei džiama skaityti tiktai keturiomis kalbomis—angliškai, pranc ziškai, vokiškai ir itališkai, nes tos kalbos b damos didži j Europos valstybi kalbos labiausia yr žinomos mokslo pasauly.

Ta iau ir be paaiškinim aišku, kad šitoki tvarka n ra nei teisinga nei kult ringa, nes, jos d ka, visos kitos tautos, net ir tokios didžiul s, kaip rus bei japon , lieka nuskriaustos. O be to ir t pa i keturi kalb daugelis atvykusi mokslinink nemoka ir tod l skaitomais tomis kalbomis referatais negali pasinaudoti.

Visai kas kita b t , jei visi referatai b t skaitomi viena tarptautine kalba. Tuomet visi kongreso dalyviai gal t ir

visus referatus suprasti ir diskusijose daliai j dalyvauti, kaip tai ir yra buvę viduramžiais, kai universitet ir mokslo kalba yra buvęs viena lotyniška.

Dėl stigimo nestinga ir šiandien žmoniai, kurie t sen lotyn kalb nor t mokslui v l piršti. Bet tas pasi lymas yra nepriimtinas, nes viena — niekas pasauly negr žta atgal; antra — lotyn kalba, kaipo seniai mirusi, neturi naujoms id joms ir išradimams atatin kam žodži ; o tre ia — ji tur labai paini gramatik , daugyb išim i ir tod l yra neapsakomai sunki išmokti. Ši dien gyvenimui reikia kitokios kalbos —dailios, skambios, o ypatingai lengvai išmokstamos. Tokia kalba tegali b ti tiktai nauja, filosofiskai sukurta, tarptautin .

Tarptautin s kalbos reikalas kaskart labiau jau iamas ir aukštesn j religijos srity. Prad kim kad ir nuo Katalik Bažny ios. Iš esm s ji yra tarptautin staiga, nes savo sek j turi visuose kraštuose, visose tautose. Pranc zai, vokie iai, italai, lenkai, ispanai, lietuviai ir kiti, b dami katalikai, jau ias es broliai Kristuje, turi vien bendr Šv. T v Romoje. Taip mus mokina katalik tik jimas, ir mes t ties mielai pripaž stam. Bet iš kitos šalies, gyvenimo pamokyti, mes matom, kad toji m s katalikiškoji brolyb n ra tobula, nes kad ir esam Kristuje broliai, bet kalbam vairiomis kalbomis ir to d l negalim vieni su kitais susišnek ti, o ir paties bendrojo m s T vo žodži be vert jo nesuprantam. To d l nestinga vairi taut katalik , kurie prieš ši pilk dabarties realyb stato skaist ateities ideal , kai, tarptautinei kalbai visur paplitus, vis taut katalikai, kaip vienos šeimos broliai, gal s lengvai su kits kitu susikalb ti ir tartus jiems bendrojo T vo žodžius bei patarimus be vargo suprasti. To d ka, reikia tik - tis, gaut žymiai sustipr ti ir pati Katalik Bažny ios vienyb .

Nemažiau reikalinga tarptautin kalba ir krikš ionims-nekatalikams. Spar iai ikšiol j s pas juos diferenciacijos procesas, n n atrodo besibaigi s. Jo vietoj ima kas kart stipriau reikštis priešingas integracijos procesas. vairi konfesij krikš ionys nekatalikai jau ia reikalo tar-

pusavy susiartinti, susipažinti, ieškoti bendr uždavini , siekti bendr religini tiksl . To d l anglikonai ima vis labiau bi iuliuotis su Ryt pravoslavais, vokie i ir pranc z protestantai eško kontakto su Amerikos ir Anglijos unionistišk protestantišku jud jimu. Tam tikslui vis dažniau daroma tarptautiniai krikš ioni nekatalik susirinkimai, suvažiavimai, kongresai (Stockholme, Lausannoje, Jeruzolimoje ir k.). Juose vis labiau ir labiau aišk ja didel tarpautinis kalbos svarba krikš ionijos susiartinimo ir susipažinimo darbe.

To d l ir nenuostabu, kad pastarais laikais tarptautine kalba ima naudotis vairiausias tikybos: ir katalikai¹⁾ ir protestantai²⁾ ir teozofai³⁾ ir Japonijoje naujai kilusio religinio jud jimo Omoto šalininkai⁴⁾ ir panašaus Persijoje atsiradusio Baha-io mokslo sek jai⁵⁾ ir komunistai⁶⁾ ir kitoki nauj srovi skelb jai. Visa tai pirštu prikišamai parodo neapsakomai didel tarpautinis kalbos svarb šiandieniniame religijos gyvenime.

Pagaliau negalim ia aplenkti ir dar vieno šios gdyn s žymaus kult ros veiksnio — radio. Jo iš bet kur paleistas kalbos ar dainos baisas plaukia tiesiog per vis pasaul , pasiekdamas tolimiausius žem s užkampius. Jis visur girdimas, kur tik yra žmogaus ausis ir nesuged s radio aparatas. Išradimas — tikrai steb tinas. Tik nelaim , jo veikim žymiai kliudo kalb vairumas. D liai to žymus per radio leidžiam j pranešim daugumas nueina niekais, nes klausytojai kad ir girdi žodži gars , bet j nesupranta d l svetim kalb nemok jimo. B t visai kas kita, jei leidžiamos per radio žinios b t perduodamos tarptautine kalba. Tuomet

¹⁾ Sk. j tarptautine Esperanto kalba leidžiamus laikraščius: *Espero Katolika*, Paris, 22 Cours Albert 1-er, kaina metams 25 frankai; *La juna Batalanto*, Köln, Dagobertstr. 28, Germanujo, kaina metams — 5 litai.

²⁾ *Kristana Revuo*, 142 High Holborn, W. C. J. London, Anglijoje; *Espero Kristana*, išeina Suomijoje; *La ora Epoko*, Baden, Svisujo.

³⁾ *Espero Teozofia*, Praha, Krakovska 17, ekoslovakijoje.

⁴⁾ *Omoto*, gazeto *Esperanta*, Kameoka, Japonijoje.

⁵⁾ *La nova Tago*, Hamburg, Germanujo.

⁶⁾ *Sennaciulo*, 14 Avenue de Corbera, Paris.

visas pasaulis gal t ne tik gird ti kiekvienos stoties pranešimus, bet ir juos pilnai suprasti. Dabar, to nesant, radio mažiausiai perpus nustoja savo svarbos. Taigi nei kiek neperd sime pasak , jog kiekvienas radio vakaras prašyte prašo valstybi , kad grei iau savo radio programas vest tarp-tautin kalb . Be jos radio atrodo, lyg b t nepilnas, neužbaigtas išradimas. J tinkamai užbaigti ir apvainikuoti tegali vien tarp-tautin kalba.

Tuo b du šiandien n ra n vienos žymesn s kult ringo gyvenimo srities, kur tarp-tautin s kalbos reikalingumas neb t jau iamas. Ji kasdiena daros reikalingesn visiems — ir mokslininkams ir darbininkams, ir pirkliams ir ke- liauninkams ir komunistams ir katalikams... D liai to ir ne- nuostabu, jog žmonija jos laukte lauk . Ir šis laukimas niekais nenu jo: 1887 m. ji galop pat laik yra pasirodžius, nes viskas buvo jau prirengta jos tolesnei kilniai misijai žem je.

Kaip jau aukš iau min jau, suk r j D-as L. Zamenho- fas. Jis yra gim s inteligentiškoj žyd šeimoj — Baltstog j, taigi istoriškosios Lietuvos ribose, v liau kur laik gyveno net etnografiškojoj Lietuvoj (Veis juos); buvo ved s kauniet Kla- r Zilbernikait . Londone, tre iame Esperantinink kongrese 1907 m. Lietuv viešai yra paskelb s savo t vyne¹⁾ ir to d l mums lietuviams ypatingai brangus. Mes tikrai galim džiaugtis, jog Esperanto išrad jas, kad ir nelietuvis, yra vis d lto artimas Lietuvai žmogus.

Ži rint žmonijos gyvenim krikš ioniškai, tenka tarp- tautin s kalbos išradimas laikyti nepripuolamu, bet Dievo iš aukšto numatytu ir nustatytu faktu, nes visos kilnios id jos paprastai žmon ms ateina iš aukštesnio dieviško pasaulio. D liai to n ra pripuolama ir tarp-tautin s kalbos išrad jo d-o Zamenhofo gimimo vieta — istoriškoji Lietuva, nepri- puolama ir jo tautyst .

Pasauliui esant skirstomam Rytus ir Vakarus, istoriškoji Lietuva randas kaip tik j vidury, lyg kokias tas dvi pa-

¹⁾ Sk. D-ro A. Möbusz'o Dokumentoj de Esperanto. Berlin, Etler- siek, 1921, 79 psl.

saulio dalis jungianti grandis. Kalb damos vairiausiomis kalbomis ir tod l negal damos vienos kit suprasti, Ryt ir Vakar tautos nuo amži instinktyviai jaut tarptautin s kalbos reikal ir svarb . Iš kur gi tai kalbai už vis pritiko išeiti? Aišku, jog iš istoriškios Lietuvos, iš to krašto, kur yra vyk smarkiausi kov tarp Ryt ir Vakar ir kurio istoriškas pašaukimas — b ti tarpininku tarp Ryt ir Vakar ir vykinti abiej intelektualini pagrindini gyvenimo princip sintez ¹⁾

Iš kitos šalies, kuriai tautai tarptautin kalba buvo užvis reikalingiausia. Aišku, jog pirmoj eil j žydams, kaipo tautai, nuolat su viso pasaulio tautomis susidurian iai ir tarp vis taut išm tytai. Taigi ir išrasti ji užvis pritiko žydui.

Tuo b du providencialinis istoriškios Lietuvos žydo pasirinkimas tarptautinei kalbai sukurti randa pilniausio pateisinimo. T parinkim darydamas Dievas yra pasielg s netik gerai, bet ir išmintingiausiai. Tuo Jis yr pasiek s susyk dvejoj tiksl : vien — didelio palengvinimo beplanant tarptautin Zamenhofo kalb dabarty ir antr — jos galutin pasauly sigal jim ateity. Nes jei krikš ionys ir b t tai kalbai nepalank s (ko iš tikr j n ra), tai viso pasaulio žydai, kaipo savo tautie io išradim , neabejotinai palaikys ir tuo užtikrins jai galutin laim jim . Tai ir sudar žymi Zamenhofo Esperanto pirmenyb , sulyginus j su kitais tarptautin s kalbos projektais. Be šios yra ir Kita vidujin Esperanto pirmenyb , bet apie j aš pakalb siu žemiau.

ia gi aš tik pažym siu, kad D-as L. Zamenhofas net ir man pa iam buvo brangus žmogus. Mat, man teko garb b ti vienam iš pirm j jo šalinink ir jo kalbos Lietuvoje pionierium. Tai man dav progos ilgesn laik su juo susirašin ti Esperanto kalbos reikalais. D liai to aš ir laikau savo pareiga patiekti ia Lietuvos visuomenei bent trump D-ro L. Zamenhofo biografij , nes tas vyras yra tikrai vertas mums lietuviams pažinti.

¹⁾ Sk. m s filosofo St. Šalkauskio veikale: Sur les Confins de deux Mondes. Génève,- Atar: 1919, p. 33 et seq.

II. D-ro L. Zamenhofo gyvenimas.

D-as L. L. Zamenhofas, kaip jau buvo min ta, yra gim s Baltstog j 1859 m. gruodžio 15 d. Jo t vas Markus Zamenhofas tur jo ia sisteig s savo mokykl , bet d l menko joj mokini skai iaus nekiek iš jos tetur jo pelno. Ta iau to neži r damas suman sukurti savo šeim ir ved vietas pirklio dukter Rozalij Soferi t . Tos moteryst s pirmgimis ir buvo Esperanto išrad jas Liudas-Lozorius. V liau jo t - vai yr susilauk dar 4 s n ir 3 dukter .

Šeimai padid jus, t vams pasunk jo gyvenimas. Teko ieškotis geriau užmokam užsi mim . B damas iš profesijos pedagogas, Markus Zamenhofas netrukus gavo geografijos ir nauj kalb mokytojo vietas valdiškose Baltstog s mokyklose. Kiek v liau (1873 m.) jis su visa šeima persikelia Varšuvon ir ia veterinarijos institute ir realin j gimnazijoj d sto vokie i kalb . Uždarbiui padidinti kur laik dirba valdiškoj cenz roj, kur jam, kaipo svetim kalb mokovui, buvo pavesta užsienio laikraš i perži rin Jimas.

Stropiai besir pinant, t vams pavyko vaikai išleisti mokslus ir žmones. Visi jie yr baig gimnazij ir universitet . Trys j tapo gydytojais, ketvirtas — vaistininkas.

T vas buvo protingas, bet kietas žmogus, priešas visoki svajoni . Tikybos atžvilgiu buvo visai netik s; jis tepripažino vien tik — tempto darbo ir griežto kasdieni pareig jimo religij .

Užtat motina tur jo labai šveln b d . Gerašird , jautri, kukli, giliai tikinti, ji visa širdimi buvo atsidavus vaik ir nam reikalams. Kiek gal dama ji švelnindavo t vo smarkumus santykiuose su vaikais. D l barimo ir ji bardavo vaikus, bet motiniškai: geruoju, glamon dama ir bu iudama, stengdavos palenkti juos gera. Ir tie jos bu iuojamieji patarimai geriau veik , negu kieta t vo ranka. T vo paliktiems be piet , ji per sen tarnait pasi sdavo slapta valg pažym dama, kad ši malon tesuteikiama vien „paskutin kart “.

Tos bausm s paprastai tepasiekdavo vien jaunesnesiuosius šeimos narius. Liud , kaip suaugus , gerb ir pats t vas ir visa šeima. Doras, kuklus, niekuomet nepakeli s balso,

nors ir tur jis bent kiek atkaklumo, jis visuomet vengdavo padaryti bet kam nemalonumo. Klasė jis rod nepaprasto talento rašto darbams, dažnai būdavo susimstęs, užimtas mokslo dalykais ir tuo stebindavo savo mokytojus. Dėl ramaus laikymosi ir švelni manier draugai buvo jį praminę „baronu“. Bet šiaip jau jis buvo gyvas, linksmas berniukas, gerai mokėjo rengti visokias pramogas bei ekskursijas. Dėliai to nesukūrė jį būdavo centras, aplink kur mielai spiedavos moksleivijos būriai.

Iš savo motinos jis buvo paveldėjęs jautrų nuoširdumą. Taigi ir mylėjo ją neapsakomai. Dažnai, jai susirgus, slaugydavo ją su pilniausiu atsidavimu, stengdamasis atspėti net mažiausius jos norus. Suprantamas dalykas, nemažesne meile atsilygindavo jam ir motina. Ji laikė Liudą savo didžiausia brangenybe ir skelbė, visame pasaulyje nesigeresnio sukaus už jį. Galima sakyti, jį ir padarė idealistu, kvėpdama jam noro tarnauti žmonijos suartinimo idealui.

Pirmieji jo jaunystės metai yra praslinkę Baltstogėje. Miestas toli nemilijoninis, bet gyventojų vairumas tautybės atžvilgiu buvo labai didelis. Maišė ten anais laikais ir rusai ir vokiečiai, ir lenkai ir baltgudžiai, ir žydai ir lietuviai (daugiausia atvykę iš kaimo). Kadangi be savos gimtosios kalbos retas kurs kitoniškai temokėdavo kalbėti, tatai iš to kalbėjimo kildavo nesusipratimai ir skriaudės. Daugiausia tekėdavo jį priritinti iš rusų policijos ir žandarų. Šie versėdavo visus kalbėti rusiškai, remdamiesi tuo, kad jie, girdi, rusų kraštas. Atkaklesni lenkai prieš tai keldavo protestus ir, žinoma, nukentėdavo. Dar daugiau neteisybių tekėdavo iš rusų patirti žydams. Jaunutis Liudas akylai tai žinėjo ir atmintin sau dėjo. Vėliau, 1905 metais vykęs Baltstogėje žydų pogromas dar labiau jį sujaudino. Ši žiauri neapykanta tarp tautų mieste begyvenanti tauta labai stebino jauną idealistą. Jam skaudėjo širdį tai matant, ir jis nusistatė pašalinti tą blogybę, kai išaugsi.

Pergalvojo jis daugybę projektų savo tikslui pasiekti. Tinkamiausia, bet gi jam atrodė bendros žmonijos kalbos idėja. „Kad tik žmonys galėtų kitą suprasti, dingt ir neapykanta, tarp jų“, svajotojo jis ir vaikiškai mąstė,

kuri kalba tikt b ti viso pasaulio kalba. Bet lenkai neapken ia rusiškos, rusai nem gsta vokiškos, vokie iams nemaioni pranc ziška, pranc zai nesutikt priimti angliškos. Kas gi daryti? Patenkinti visus tegal t vien nauja, neutralin , tarptautin . Jei visi žmon s jos išmokt , jie gal t viens kit pažinti iš savo patyrimo, sueit savytarpius santykius, akiai nebetik t laikraš i kurstymams, diplomat intrigoms ir tuo b du išnykt nesusipratimas tarp kaimyni — taut .

Persik l s su t vais lenk sostin n ir stoj s Varšuvos gimnazijon, Liudas mok s senov s kalb , studijavo istorij . ia jis pasteb jo, kad vis istorijos turin sudaro vien pasakojimai apie karus tarp taut ir diplomatiškas valdov intrigas. Iš istorijos jis žinojo, kad galingos valstyb s nesidrov davo kurstyti vienas tautas prieš kitas ir tuo susilpnin jas, užgrobdavo j teritorijas. Bet padid jusi valstyb neilgai tesidžiaugdavo savo laim jimu. Prieš j jungdavosi kr von kitos valstyb s, pab gusios jos galyb s. Iš ia kildavo nauj kruvin susir mim ir tuo b du karams nebuvo galo.

Šis li dnas vaizdas neduodavo ramumo genialiam jaunuliui. Jis svajojo: reikia sugriauti tautas skirian ios sienos! Tautos n n vis da teb ra žaislas politik avant rinink rankose. Tautos turi pa ios kontroliuoti valstybi šeimininkavim . Jos pa ios turi savytarpy susižinoti. Kar reng j intrigant monopolis tur baigtis. J galyb remias vien žmoni tamsumu. Tenušvinta saul ir dings tamsoj begl d vampirai. Besimokant graik ir lotyn kalb , jam ateidavo galvon mintis, kad jos tikt v l b ti tarptautin s. Nes argi ne graikiškai kalb jo visas kult ringas pasaulis Aleksandro Didžiojo laikais? Ar ne lotyniškai gin ijos Europos mokslininkai renesanso gadyn j? Ar ne lotyniškai raš savo veikalus Kalvinas ir Erazmas Roterdamietis?

Bet giliau pagalvoj s pamatydavo, kad abi tos dvi kalbos yra sunkios, pilnos paini gramatišk taisykli , išim i , neturin ios naujovišk termin . Tautoms susišnek ti reikia tokios kalbos, kuri b t lengva išmokti ir tuoj j vartoti prad ti. Ji tur b t prieinama ne vien mokslininkams, bet ir bemoksliams darbininkams.

Šiems pastariesiems Liudas simpatizavo jau gimnazistas b damas. Jis mielai skaitydavo Nekrasovo eil raš ius ir Gorkio pasakojimus apie skurd varguoli gyvenim . Jis ir v liau jiems buvo artimas, nes ir gyvenimui sau buvo ty-ia pasirink s darbo žmoni kvartal . Jis žinojo, kad kovai iškilus, jie pirmon galvon bus siun iami žudyti m šio lauke, ir kad to d l jie yra palankiausi taikos id jai. J reikalai visose tautose tie patys. Jiems tat ir yra intereso jungtis savo profesiniems reikalams ginti. Bet ia v l ta pati kli tis, kalb vairumas. Tai reikia panaikinti, galvojo Liudas, vedant vien visiems bendr lengv tarptautin kalb .

Jis ir m bandyti j sukurti.

Bet ar tai galima? Ir pasistat s sau š klausim , jis m ieškotis medžiagos tos kalbos žodynui. Jam at jo galv mintis: ar neb t galima susitarti d l trumpu i gars , k. š. *ba, ca, da, be, ce, de, ab, ac, ad, eb, ec, ed* ir savavališkai nustatyti j prasm ? Bet tuoj išvydo, kad tai negalima. T dirbtini žodži nei jis pats negal jo išmokti, nei atsiminti.

Taigi ir pri jo išvad : gyvai kalbai, reikia ir gy- v š a k n . Jos reikia imti iš bendro Europos kalb šal- tinio. Štai tarptautin s kalbos klausimo išsprendimas. Tos kalbos žodynas turi b t i r o m a n o - g e r m a n i š k a s, nes anglai, pranc zai, ispanai, italai, olandie iai, skandinavai ir net slavai turi daugyb iš ten skolint šakn . Tokie pav. žodžiai, kaip *v i r o , k a r t o , n o v a , v i n o* ir k. priklauso 10—12 kalb . Taigi šakn parinkimas žodžiams šiame atvejy pan ši daugumos balsavim . Bet kalba yra didelis dalykas. Painios gramatikos, stori žodynai, dešimtys t kstan i žodži ir reikšmi baugino jaunuol Liud .

Bet ia jam pad jo vienas atsitikimas. Syk b damas 6-oj ar 7-oj klas j, jis pripuolamai pasteb jo paraš š v e i - c a r s k a j a, o kitoj vietoj kit — *k o n d i t e r s k a j a*. Ta gal ne— s k a j a sudomino j ir parod , kad sufiksai duoda galimumo iš vieno žodžio sudaryti daugyb kit , kuri ne- bereikia mokytiis. Ši mintis pridav jaunam išrad jui dr - sos. Jis pasijuto tur s pamat po koj . „Ant didžiuli žodyn krito šviesos spindulys ir jie mano akyse m greitai eiti

vis mažyn ir mažyn“, raš jis v liau savo draugui N. Borovkai.

Nuo to laiko jis m stropiai studijuoti sufiks ir pre-fiks sistemas vairiose kalbose. Jis ia rado neapsakomai gaus šaltin . Gyvos kalbos naudojos tais sufiksais ir pre-fiksais aklai, netvarkingai. Taisyklingai sunaudojus juos, iš menko šaknyno gaunama ištisas žodži miškas. Ir kas svarbiausia, jis gaunamas savaiame, be ypatingo mokymos.

Dar b damas gimnazijoj, Liudas jau buvo laikomas žymiu kalbininku. Jis mok jo vokie i ir pranc z kalbas. Nuo 6-os klas s jis m mokytis angliškai. J nustebino faktas, kad angl kalba apseina beveik be jokios gramatikos. Liudas padar iš ia išvad , kad ir tarptautin kalba gali apsieiti be lankstym , asmenavim ir kitoki gramatišk sunkenybi . Gal n s o, z e, galima laikyti sufiksais daiktvardžiams, b dvardžiams ir prieveiksniams sudaryti. Tuo b du bendrais bruožais jis jau buvo sugalvoj s savo tarptautin kalb , išdirb s jai ištis sistem sufiks : - *ino*, - *ulo*, - *ema*, - *igri* k.

Bet drauge tuo laiku jaunam kalbininkui teko pergyventi gilus dvasios krizis. Mat, Liudas, kaip ir jo t vas, dar gimnazijoj tebeb damas ir 16 met tesukak s, buvo netek s tik jimo. Jo kritiškam protui žydiškos religin s apeigos ir talmudo teorijos atrod beprasm s, neracionalin s. Bet kilusi iš ia širdy tuštuma jam buvo labai skaudi. Jis nebemat gyvenimo tikslo. Kam jis bedirba? Kam jis da beegzistuoja? Ar negeriau tuoj mirti? Jam viskas atrod tuš ia, šlykštu. Šis krizis yra j daug prikamav s.

Ta iau jis t kriz nugal jo. Palengv l, giliau begalvodamas, jis pri jo sitikinimo, kad yra Dievas, kad žmogus, to Dievo leistas, turi nemiri siel ir tam tikr sau žem j skirt pašaukim — gyventi ne vien sau, bet ir visai žmoni jai.

Atgav s tuo b du tik jim , Liudas v l pajuto noro gyventi, darbuotis, kurti. B damas paskutin j klas j, jis 1878 m. tur jo jau baigt tarptautin s kalbos projekt , bet toli gražu nepanaš dabartin Esperanto. Gruodžio 5 d. t pat met

Liudo kambar ly buvo atšv stas naujos kalbos gimimas. Septyni Liudo draugai m tuoj tos kalbos mokytis.

Birželio 1879 m. draugai, baig gimnazij , išsiskirst . Jie band platinti Z-fo išrast j kalb , bet sutik pašiepiam , jos atsižad jo. Skaudus sm gis teko nukent ti ir pa iam Liudui. Draug kalb tas Liudo t vas patar jam rinktis gydytojo profesij , ir metus svajones apie tarptautin kalb , rimtai užsiimti medicinos mokslu. To d l ir pareikalavo iš Liudo, kad visus savo raštus apie tarptautin kalb atiduot jo globai. Tai buvo didel auka. Liudas j padar . Suriš s virvele savo s siuvinius ir raštus, teik t vui, kuris ir uždar juos savo indaujoje. „Su svajon mis apie žmonij pa-lauk dar kelet met “...

Tais žodžiais t vo palyd tas Maskv , Liudas m s stropiai mokytis medicinos, studijavo anatomij , piaušt lavonus. Bet ir ia lindo jam galvon mintys: argi žmon s nepanaš s kits kit ? argi ne tie pat j organai, reikalai, geis-mai? argi kalbos bei odos skirtumai tai pakei ia? Ne ir ne! Žmon s tie pat ir to d l nesusipratimai tarp j turi dingti!..

Maskvoj gyveno jis vargingai uždarbiaudamas lekcijomis ir bendradarbiavimu spaudoje, savo reikalams vos 19 rubli per m nes teisleisdamas.

Duot j t vui žod — neužsiimti tarptautine kalba—Mas-kvoj jis s žiningai vykd . Bet sl g j pasidariusi per tai jo širdy didel tuštuma. Kaip begyventi be idealo? Jis band užpildyti t tuštum gilia užuojauta žyd tautos kent jimams. Kur laik jis buvo pasidav s sionizmo idealams, raš karštus eil raš ius apie tautin žyd atgijim Palestinoj. Ta iau sionizmo vadu n ra buv s. Jam nepatiko šiurkštoki sionist puolimai svetim taut — lenk , rus , rumun . Jo švelniam teisingumo jausmui buvo nemalon s perd jimai, rašant apie žyd tautos nuopelnus. Jis negal jo pak sti šovinizmo net ir savo tautie iuose.

Jo išmanymu, žydai tur t geriau pažinti kitas tautas. D l valdov priespaud ir išnaudojimo yra kent j ne vien žy-dai, bet ir lenkai ir lietuviai ir kiti. Temyli žydai savo st-tytym ir taut , bet drauge temyli ir žmonij ir tetarnauja jail!..

Taip besidarbuojant ir besvajojant Maskvoj Liudui pralinko dveji metai. Jis nutar gr žti Varšuvon ir ten baigti medicinos moksl .

Pagr ž s, klausin jo motinos apie savo t vui teiktus rankraš ius. Motina su ašaromis praneš , kad t vas jam gera velydamas, jo rankraš ius sudegin s. Tai buvo skaudus sm -gis. Liudas jaut s užgautas ir papraš , kad t vas gr žint jam laisv , nes jis jau i s savy tam tikros pareigos vykdyti savo id j . Jis pasižad s tik tiek, kad niekam nekalb s apie savo užsi mim , kol nebus baig s universiteto.

Po teisybei žuv rankraš iai nekiek ir tetur jo vert s. Liudas visk tur jo savo atminty, to d l netrukus sustat savo kalbos nauj laid . Tai vyko 1884 m. rugpi io m nes . Naujas kalbos projektas buvo jau daug tobulesnis už 1878 m. bandym .

Nuo to laiko jis per šešet met vis tobulino savo kalb , versdamas j vairius garsi autori k rinius ir rašydamas j ja originalinius raštus. Savo rašinius jis garsiai skaitydavo; daugelis form atrod geros, bet praktikoj pasirod nepatogios. Vienos buvo persunkios, kitos blogai skambanios. Visam kam ištaisyti teko pad ti daug darbo ir laiko.

Nuolat sumaniai taisoma ir dailinama jo kalba palengv l gijo lankstumo, gyvumo, skambumo, plauk laisvai kaip gyvoji. Ji tur jo savy tam tikros j gos, nes j vartojo gemalinis žmogus. Jis suk r joj nauj stili , kv p savo dvasios, pyl savo jausmo. Nutar s padaryti j pasaulin s literat ros kalba, jis pirmiausia paband pritaikinti j poezijai. Tam tikslui jis ir paraš pirmuosius savo eil raš ius apie žmoni ir taut susidraugavim .

Visas tas darbas buvo atliktas tyloj, pasauliui negirdint. Ši priverstina tylą labai sl g - jaun kalbinink . Jis veng žmoni , nedalyvavo susirinkimuose, draugijoj jaut s svetimmas. Tuo b du jo studentavimo laikai pralinko nelinksmai, širdžiai skaudant. Tuos li dnus jausmus jis ir išreišk viename iš pirm j esperantiškai parašyt savo eil raš i „Mia penso“ (Mano mintis):

Mia penso kaj turmento kaj doloroj kai esperoj!
Kiom de mi en silento ai vi iris jam oferoj!

Kion liavis mi plej karan — la junecon — mi ploranta
Metis mem sur la altaron de la devo ordonanta!

Ŝtai pavyzdys skausmuose gimusios naujos kalbos, savo aiškumu, skambumu ir tobulumu galin ios lenktyniuoti su viso pasaulio kalbomis. Ji buvo jau sukurta, beliko tik paleisti ji viešumon. Bet neturtingam vos tepradedan iam praktikuoti gydytojui tai buvo nelengva. Savo id j užjauian i jis nerado. Viena tik kauniet p-l Klara Zilbernikit , kauniškio pirklio dukt , suprato jo mint ir tik jo jo išradim . S mojinga, linksma, energinga ir gerašird ji pasteb jo tyl , susim s ius jaunuol . Juodu pamilo kits kit ir nutar susituokti.

Tek dama už Liudo ji gal jo pramatyti gan sunkok ateity gyvenim . Nes jis kad ir tur jo nuo dvejeta met gydytojo diplom , ta iau nuo 1885 iki 1887 m. veltui yra band s surasti sau manomos praktikos. Kilnojos iš vienos vietos kiton, stengdamasis surasti pacient , bet kuklumas jam kliud . Plocke syk buvo jis pakviestas turtuolio namus. Sirgo senut ponia ir prie jos jau buvo trys daktarai. Liga buvo neišgydoma, po keli dien ligon mir . Gydžiusiems j daktarams pasi sta gausus honoraras. Trys mielai j prim , tik Zamenhofas atsisak priimti, nes kaip ia beimsi, jei ligonis yra mir s.

Kit kart Veis juos jis buvo pakviestas prie drugio kremamos mergait s. Motina iš skausmo buvo beveik proto netekus. Ištisis du m nesius jis negal jo užmiršti jos verksmo ir vaitojim . D liai to jis nutar mesti bendr praktik ir pasirinko okulisto specialyb .

Tam tikslui jis, nuvyk s Vienon, išklaus specialin oftalmologijos kurs . PAGR Ź S 1886 m. Varšuvon atidar aki gydom j kabinet . Tais paiais metais jo sužad tin paragino j išleisti savo naujos kalbos vadov l .

Jam jis nuo keleri met jau ir pats buvo ieškoj s leid jo, bet veltui. Nieks nenor jo rizikuoti pinig tam dalykui. Bet su tuo savo vadov lio išleidimu reik jo skub t, nes kaip tik tuo laiku pasirod Šveicarijoj kun. Schleyer'io išrastas „volapūkas“. Z-fas apie j nieko nebuvo gird j s. Taciau toji kalba m gan spar iai pl stis, atsirado jos sek j ,

volapükišk knyg ir laikraš i . Z-fas iš pradži džiaug s, kad bent pasirod žmogus, praktiškai pastat s tarptautin s kalbos klausim . Bet ar iau t kalb pažin s, pamat , jog Schleyerio tarptautin s kalbos klausimo išsprendimas yra nevyk s. Mat, Schleyeris šaknis savo kalbai daugiausia m iš angl kalbos, bet taip iš pryšakio ir iš užpakalio apkapodavo, kad jos virsdavo niek nepanašios. Pav. iš ang . žodžio w o r l d jis padar v o l, iš s p e a k e n — p k, iš kur ir susidar v o l a p ü k, reiški s p a s a u l i n k a l b . Be to Schleyeris nor damas padaryti savo kalb prieinam kynie iams, neištariantiems garso r, kur tik šaknyse rasdavo t gars , pakeisdavo j garsu l, taip kad Amerika volap kiškai vadinos M e l o p, Europa — J u l o p, profesorius — p l o f e d. Tuo b du žinomiaus i žodžiai virsdavo nežinomais ir tekdavo atmintinai kalti. Taigi ir nenuostabu, kad volap kiškas jud jimas greit kil s, greit ir pasiliov . Mat, žmon s sitikin , kad tokios tarptautin s kalbos jie išmokti nepaj gs, j ir met . Ši aplinkyb kaip tik ir praskyn keli Z-fo kalbai. Reik jo tik paskub ti su jos viešu pasirodymu. ia Z-fui at jo pagalbon jo sužad tin s t vas, kaunietis Zilbernikas. Kad ir pirklys, jis brangino aukštas id jas ir to d l netik leido dukteriai tek ti už Esperanto išrad jo, bet ir dav l š pirmiems esperantiškiems vadov liams išleisti¹⁾. Vasar 1889 m. buvo nutarta iškelti jaun j vestuves, o prieš tai atspausdinti min tuosius vadov lius.

Liepos 14 d. cenzorius leido juos spausdinti, nematydamas nieko pavojinga rus valstybei. Z-fas nekantriai lauk j pasirodymo. Jis jaut , kad syk jiems pasirodžius, nebegal s mesti pasirinkto kelio, kad tuo žingsniu jis stat s pavoj vis savo ir šeimos gyvenimo ramyb , bet nebegal s persiskirti su id ja, jusia jo k nan ir kraujan, ir jis t žingsn padar .

Pirmasai, anks iausiai pasirod s vadov lis buvo rus kalba. Po to netrukus iš jo to vadov lio leidimai lenk , pranc z , vokie i ir angl kalbomis. Vis tekstas buvo tas pats,

¹⁾ Šiam kilniam faktui pagerbti Kauno miesto valdyba 1926 m. gatv , kurioj gyveno Zilbernikas, ir pavadino Z a m e n h o f o gatve.

susided s iš žangos, keletu esperantišk tekst (T ve m s , iš Biblijos, laiškas, pora eil raš i), pilnos gramatikos iš 16 taisykli ir trumpu io žodyn liu. Gale buvo pad tas pasižad jimo tekstas — tuoj imtis tos kalbos mokytis, kai 10 milijon žmoni atsi s t pat pažad jim . ia pat autorius paskelb savo išrast j kalb „vieš ja nuosavybe“, atsizad damas vis savo teisi j . Knygel buvo pasirašyta D - r o E s p e r a n t o slapyvarde, nuo kurios Z-fo išrastoji kalba ir buvo trumpai pavadinta E s p e r a n t o . Tai vyko 1887 m. ruden .

Netrukus rugpi io 9 d. vyko Z-fo vestuv s. Jaunavedžiai pasisamd Varšuvoj kukl but Przejazdo g-v j, 9 ir m siuntin ti išspausčius vadov lius vairi krašt žmon ms. Žmona rašin jo adresus, siuntin jo skelbimus laikraš iams. Taip pra jo pirmieji j bendro gyvenimo metai, nušviesti meil s ir kilnaus taut susiartinimo idealo.

Kaip gi buvo sutiktos tos Z-fo broši r l s? Gal visai nutil tos ir užmirštos? Z-fui, suprantamas dalykas, tai labai r p jo, ir jis nekantriai lauk savo id jos vertinimo.

Po kiek laiko prad jo plaukti atsakymai, paklausimai, patarimai. Netr ko ir karšt pagyrim . Keletas laišk buvo parašyta nauja Esperanto kalba. J tarpe buvo ir mano pirmasis esperantiškai parašytas atviras laiškas. Naujos kalbos sek j skai ius m spar iai augti. Aplink Z-f prad jo spiestis rinktinis vairiatautis jo šalinink b relis. Su jais teko jam koresponduoti, atsakin ti j paklausimus, daugeliui t pat dalyk aiškinti. Tai buvo bergždžias ir nuobodus darbas. Nor damas jo išvengti, jis 1888 m. išleido bendr atsakym broši ros pavidale (Dua libro de l' Lingvo Internacia). ia jis su džiaugsmu pažymi vis did jant susidom jim jo nauj ja kalba. Jos sek jai susirašin jo ne tik su Z-fu, bet ir savytarpy vieni su kitais. Vienas iš pirm j esperantinink A. Grabovskis išver ia Esperanto kalbon kelet Puškino ir Goeth s dalyk li . Išleistame 1889 m. esperantinink „Adresyne“ (Adresaro) pateikta jau tos kalbos šalinink ištisas t kstantis. Vienas po kito m jon virsti žymesni volap kistai. Niurenberge per jo jon visas j kl bas su savo pirmininku

L. Einšteinu. Esperantinink grup s sik r Sofijoj, Maskvoj. Prasad jo tarptautinis esperantiškas jud jimas.

Bet materialiniai Z-fo reikalai n jo geryn. Pacient pas j telankydavos mažoka. Pašalp savo vodov liams išleisti, jis iš kilniaširdžio Zilberniko pri m , bet savo šeimai išlai-kyti pašalpos imti nenor jo ir steng s pats užsidirbti begy-dytojaudamas. Tuo tarpu gimus dvejetui vaik , išlaidos pa-did jo. To d l pasiunt s laikinai žmon su vaikais pas jos t v Kaunan, pats m ieškoti praktikos kitur. Buvo atsid - r s net Chersone ties Juod j J ra, bet pasisekimo netur jo. Kovo m n. 1890 m. abu su žmona v l gr žta Varšuvon.

ia jis savo sek j raginamas imas redaguoti laikrašt La Esperantisto. Skaitytojai daugiausia buvo begra-šiai: užsimok jusi tesusirado apie šimt . Po kiek laiko jis sukišo tau laikraštini visus savo atliekamus pinigus ir atsi-d r kritiškoj pad ty. Be to susirgo dar ir jo taip myl toji motina. Kas daryti? Liautis laikrašt leidus? Bet tuomet žus taip gražiai beprad j s pl stis esperantiškas jud jimas. Taigi laikraš io likimu turi susir pinti patys esperantininkai. Jis pats nieko daugiau nebepaj gi s padaryti...

Šis graudus Z-fo atsiliepimas nenu jo niekais. Išgirdo j kilnus vyras, kuklus matininkas W. H. T r o m p e t e r i s iš Schalk'o Vestfalijoj. Vienas iš pirm j esperantinink jis suprato Z-fo id jos svarbum . Taigi iš savo neperdidel s algos jis pasisi l per trejus metus apmok ti laikraš io lei-dimo išlaidas ir siuntin ti kas m nuo pa iam Z-fui po šimt marki kaip atlyginim už redagavimo darb . Tuo b du ir laikraš io ir Z-fo gyvenimas buvo apr pintas iki 1894 m. Už toki auk Z-fas buvo Trompeteriui neapsakomai d kin-gas, k ir yra viešai pareišk s pirmame visuotiname espe-rantinink kongrese, vykusiame mieste Boulogne-sur-Mer.

Tos aukos d ka Z-fas gal jo per trejus metus ramiai dar-buotis. Bet likimas reng jam nauj sm gi . 1892 m. miršta jo mylimoji motina; 1894 m. jo materialin pad tis daros v l nepaken iama ir jis su šeima kelias Gardin .

ia jis išb na ketverius metus. Susilaukia iš garsaus grafo L. Tolstojaus pilniausio pripažinimo savo id jos. Savo vie-šumon paleistame apie tai laiške garsusis rus rašytojas yra

išsitar s apie Esperanto šiais žodžiais: Gav s prieš šešet met esperantišk gramatik , žodyn ir t j kalba parašytus straipsnius, aš po dviej valand gal jau jei ne rašyti, tai bent laisvai skaityti t ja kalba!.. Daug kart esu mat s, kaip žmon s, negal dami susišnek ti, imdavo kits kit šnairuoti. Taigi Esperanto mokymasis ir platinimas be abejo yra krikšioniškas dalykas, paded s kurtis Dievo karalystei, kuri yra svarbiausias ir vienatinis žmogaus gyvenimo tikslas. (1894 m. balandžio 27 d.).

Šis laiškas nemaž padr sino Z-f . Išvert s esperantiškai, jis d jo j savo leidžiaman laikraštini La Esperantisto . V liau 1895 m. jis paskelb ten pat ir Tolstojaus straipsnio „Tik jimas ir protas“ vertim . Rus cenz ra, ži r jus ia Tolstojaus mokslo propagandos, uždraud platinti La Esperantisto Rusijoje . O kadangi ten buvo daugiausia jo m j , tat laikraštis teko uždaryti. Bet su juo nutr ko ir ryšys tarp pa i esperantinink . Tai buvo Z-fui neapsakomai skaudus sm gis, juoba kad prie to prisid jo dar ir sunki materialin pad tis.

Bet syk mesta s kla nežuvo. Gruodžio m n. t pa i met pasirodo Švedijoje naujas esperantinink organas Lingvo Internacia . J pasi m leisti Upsalos esperantinink klubas. Nuo to laiko esperantiška spauda jau nebepaliov gyvavus.

Mirus Zamenhofienei, jos vaikai ima spiestis aplink t v . Gr žta Varšuvon 1898 m. ir Liudas ir apsigyvena žyd liaudies kvartale prie g-v s Dzika, 9. ia jis ir išb na iki karui. Prad j s aki gydytojo praktik , jis pasiryžta tarnauti netur iams, to d l ir paskyr minimalin mokest — 40 kap. už seans . Jo pacientai daugiausia buvo darbininkai, siuv jos ir kiti darbo žmon s. J skai ius spar iai m did ti, taip kad gailiaširdis gydytojas b davo užimtas gydymo darbu beveik vis dien . Taip jis kukliai ir neturtingai išgyveno iki mirties.

Užsi m s vis dien ligoniais, plunksnos griebtis jis vos tik vakarais tegal jo. Korespondavimas, vertimai, originali veikal rašymas užimdavo jam žymi nakt dal . Jo numyl toji id ja pl t s. Esperantiškas jud jimas stipr jo. Nuo

1900 iki 1905 jis žymiai pakilo. Dešimtyje vairi krašt , susik r naujos esperantinink grup s ir sisteig nauji espe-rantiški laikraš iai. Pranc zijoj t jud jim palaik rimtos draugijos. Gars s mokslininkai stojo esperantinink eil sna. Buvo gyvo reikalo viešai pasirodyti pasauliui. Tam tikslui ir buvo sušauktas pirmutinis visuotinas esperantinink kongresas mieste Boulogne-sur-Mer.

Su keista baime lauk Z-fas tos valandos. Jis svyravo, vykti ten, ar ne? Kelion s išlaidos bus didel s. Be to jam niekuomet n ra tek viešai prabilti. Jis jaut s ir nemok s kalb ti. Veng tiekos nauj nepaž stam žmoni , kurie nu-kreips savo ak j .

Ta iau galutinai nutar vykti. Mat, esperantininkai to nor jo ir kviet j . Taigi prireng kongresui kalb , nusistat s išreikšti joje vis savo mint ir siekiamojo tikslo aukštum .

Išvyko su žmona tre ios klas s vagone Paryži . ia jam prasid jo baugi savait . Garsiausioj pasaulio sostin j kurto jis nuo triukšmo ir nuo saldži pagyrimo žodži . Mat, dviej akademijos nari esperantinink generolo Sebert'o ir Javal'io, o taip pat ir judraus profesoriaus Bourlet'o buvo surengta Z-fui pagerbti didel iškilm . Paryžiaus burmistras iškilmin-gai pri m j miesto rotuš j. Švietimo ministeris teik jam garb s legiono orden . Eifelio bokšte buvo jam surengti piet s, kuriuose dalyvavo garsiausi pranc z mokslininkai.

Visose tose iškilm se Z-fas laik s kukliai, nedr siai, bet visuomet švelniai. Sunkios buvo jam tos dienos, pripratu-siam per ilg laik namie tyliai darbuotis. Bet jis suprato, kad šitie pagerbimai nemaž padeda jo id jai pagars ti. Tod l jis visk kantriai pak l . Net ir v lai vakare pri m žurna-listus, mielai atsakin damas jiems ne apie save, tik apie tarptautin s kalbos klausim .

Bet didžiausio savo triumfo tesusilauk jis tik kongreso buvein j, Boulogne. ia jis gavo susitikti su savo id jos sek jais, suvažiavusiais iš vairiausi krašt .

Visos to paj rio miestelio gatv s buvo išpuoštos espe-rantiškomis žaliomis v liavomis su balta žvaigžde vidury. Aplink teatr — susirinkimo viet — jau girdis tarptautin s kalbos garsai. Anglai su flanelin m kepurait m, pranc zai

iškilmi frakais, lenkai, rusai, olandai kelion s r bais, grakš ios ispan s vairiaspalv m mantiljom, susirink aikšt j draugingai šneku iuojas. Lengvai ir sklandžiai plaukia esperanto žodžiai — vien kitiems, — šved — italams, pranc z — rusams. Atrodo lyg tautas skirian ios sienos tikrai jau b t griuv .

Bet štai ir vakaras. Temsta. Teatro sal n renkas sve iai bendr j pos d . Iš viešbu i , iš uosto, iš gelžkelio stoties skuba tiesiog su lagaminais rankose — susirinkimo vieton. Visur skamba Esperanto.

Iš sve i beveik niekas n r da Z-fo mat s. Daugumas tepaž sta j iš jo veikal , iš trumpo atviro laiško bei iš jo fotografišk atvaizd . Staiga pasigirsta muzika. Tai grojama esperantinink himnas La E s p e r o . Visi atsistoja. Štai su kongreso reng jais eina ir vis gerbiamas Esperanto išrad jas — Z-fas. Žemas, nedr sus, nuoširdus, su aukšta kakta, apskritais dideliais akiniais, pus tinai pražil s. Entuziazmas, šauksmas, pagarbos išreiškimas!.. Rank , skareli , skryb li mojavimams n ra galo!...

Bet štai išeina garbaus sve io sveikinti vietos burmistras. V l šauksm griausmas. Pagalios pakyla Z-fas. Triukšmas dingsta. Visi sus da. Ir tyloje pasklindo jo žodžiai:

„Brang s vienamin iai, broliai ir sesers! Aš sveikinu jus ion susirinkusius iš artim ir tolim krašt , kad broliškai paspaustum m kiti kitiems rankas vardan didžios, visus mus rišan ios id jos.

„Šventa mums yra ši diena. Kuklus m s susirinkimas. Pasaulis maža apie tai težino, ir ištarti m s susirinkime žodžiai neskris telegrafu visus pasaulio miestus ir miestelius. Mat, suvažiavo ion ne valstybi valdovai, nei j ministeriai pasaulio žem lapio pakeisti, nežeria m s sal j aukso r bai nei aukšti ordenai, negaudžia armot š viai aplink m s namus, kur mes esam susirink , bet m s sal s atmosferoj plaukia sl piningi garsai, tyl s, ausiai negirdimi, bet kiekvienos jautrios sielos nujau iami. Tai garsai n n gimstan iojo didelio dalyko! Oru sklinda slaptingi vaidiniai-pasvajai: akys j nemato, bet siela juos jau ia. Jie yra b simos, visai naujos gadyn s vaizdai. Jie l ks per

pasaul , sik nys, sustipr s, ir m s vaikai bei an kai pamatys juos, pajus ir pasiger s jais.

„Dažnai susirenka atskir taut žmon s ir susišneka, bet koks skirtumas tarp j ir m s susišnek jimo! Ten vienos tautos atstovas žeminas prieš kitos tautos žmog , kalba jo kalba, g dydamos savos, švepluoja ir rausta, jau iasi suvaržytas akyvaizdoj to, su kuriuo kalba, o šis pastarasis jau ias stiprus ir išdid s. M s susirinkime n ra silpn nei stipri taut , privilegijuot ir ne; nieks ia nesizemina ir nesivaržo. Visi mes esame lygiateisiai; mes visi jau iam s es vienos tautos, vienos šeimos nariai. Ir pirm kart istorijoje mes, vairiausi taut atstovai, stovime vienas šalia kito ne kaip svetimi, ne kaip varžytininkai, bet kaip broliai, neprimedami kits kitam savo kalbos, bet kits kit mylim ir spaudžiam kits kitam rank neveidmainingai, kaip kitatautis kitataui, bet nuoširdžiai, kaip žmogus žmogui. Taigi ir suprantam šios dienos svarbum , nes šiandien, šiuose svetinguose Boulogn s m ruose yra susirink ne pranc zai su anglais, ne rusai su lenkais, bet žmon s su žmon mis“.

Taip kalb jo Z-fas. Jo rankose dreb jo popierius. Jis buvo labai susijaudin s. Nemažiau buvo suelektrizuota ir publika; ji lyg gaudyte gaud plaukian ius iš Z-fo l p žodžius. Šis tuo padr sintas kalb jo toliau. Primin su pagarba volap ko k r j kun. Schleyer , tinkamai vertino jo nuopelnus ir papraš atsistojimu pagerbti mirus j . Toliau kalb jo apie pirmuosius esperantizmo pionierius—L. Einštein , Vasnievsk , Trompeter . Klausytojai ir tuos pagerb atsistodami.

Galop baig savo kalb kilniu himnu Diev , „meil s ir tiesos šaltin “, „galing bek n paslapt “...

Kai baig s kalb ti Z-fas atsis do, ovacijoms nebuvo galo. Daugelio akyse blizg jo ašaros. Nuo šios valandos visi jaut , kad tarptautinei kalbai tikrai yr gimus nauja gady n . Jos nei karas ne steng sunaikinti. Esperantiškas jud jimas kas metai m spar iai augti, ypa Vakar Europoj. Z-fui beliko vien džiaugtis savo id jos triumfu.

Jo gyvenimas nuo to laiko plauk vienodai. Per ištisus metus jis gydydavo savo betur ius pacientus, atsakin davo

savo sek j paklausimus bei abejojimus Esperanto kalbos dalykuose, daugindavo esperantišk j literat r , versdamas žymiausius garsi rašytoj veikalus. Vasar keliaudavo visuotinius esperantinink kongresus, jei jie vykdavo Europoj. Ten prabildavo susirinkusiuosius gerai apgalvota programine kalba, kuri visuomet sukeldavo didžiausio entuziazmo klausytojuose ir pilniausio pritarimo. Visi reikšdavo jam aukš iausios pagarbos, kaipo nau os kalbos t vui ir mistrui.

Jam taip besidarbuojant ir esperantinink jud jim be tvarkant, at jo ir 1914 metai. Kaip paprastai jis vasar išsi-reng 10-j esperantinink kongres , tur jus vykti Pary-žiuj. Ten jis tur jo išd styti savo plan kovai su tautiškuoju šovinizmu. Bet Koelne j užklupo karas.

Su dideliu vargu per Skandinavij ir Petrapil žmoni kimšte prikimštame preki vagone sugr žo jis Varšuvon. Ir fiziškai ir moraliai nuvargintas, jis nebegal jo nei paeiti, nei lengvai bekv puoti. Aplinkui siaut karas, art jo armot trenksmas. Iš aeroplan imta m tyti bombos. Viena krito net Dzika g-v j, kur Z-fas gyveno. Bet tai jo nebaugino. Jis jau buvo apsiprat s su mintimi apie mirt . Daug skaudesn jam buvo karo sukelta neapykanta ir kraštutinio šovinizmo aistros. D l j gyvenimas Varšuvoj pasidar jam nebepaken-iamas. Rus kareivija užpl do miest , švaist s kazokai ir pl šikai erkesai. Dreb jo lenkai, dar labiau žydai. J kalba panaši vokie i duodavo progos tarin ti jie es vokie i šnipai. Jie nerodo didelio atsidavimo rusams—taigi „išdavi-kai“. vietos gubernatori plauk anonimiški skundai prieš žydus krautuvininkus. Daugelis j buvo sušaudyti. Vienas rus žurnalistas puol net pat D-r Z-f , kaipo „pavojing tarptautinink “.

Per velykas 1915 m. jis paskelb laikraš iuose savo „Laišk diplomatams“. Tai labai stipriai parašytas dalykas, gaila tik kad jis nepasirod 3—4 metais v liau prieš Pary-žiaus konferencij .

Liepos m n. 1 d. 1915 m. rusai pasitrauk iš Varšuvos. Išeidami jie degino jau prinokusi jav laukus. Anksti ryt

ženg miestan vokieiai. Bet ir jie buvo žydams nepalankūs. Dar labiau padidėjo vargas, kai pradėjo trūkti maisto.

Nuo to morali kankyni Z-fa sveikata dar labiau pablogėjo. Jis vos begalėjo kvpuoti. Žmona perkėlė jį geresnėm bet ties Sas sodnu, Krolevvska g-v n 41. Bet tai mažėgelbėjo. Sunku jam buvo bekvpuoti. Kalbėti tegalėjo su dideliu vargu. Be to, slėgė jį ir jo šeimynos nelaimės. Toli Rusijoje mirė jo brolis Aleksandras. Jo dukta Sofija liko Charkove, kaipo gydytoja. Dėl karo turėjo pasiliauti susirašinėjimas, nebeateidavo laiška. Nemaž skausmo pridaro jam žinios apie daugybę žuvusių garsi esperantininkų, jo draugų. Su skausmu jis kalbėjo: „kodėl jie, o ne aš“?

Karštai laukė jis karo galo, bet pirmiau atėjo jo paties gyvenimo galas. Nebegalėjo jau net gulėti, turėjo vien sėdėti ar stovėti. „O, kad bent keletą minučių pasilsčiau!“ Gydytojas vien dieną leido jam valandėlę prigulti. Tai buvo balandžio mėn. 14 d. 1917 m. Atsigulus, jam pasidarė geriau. Bet po kelių minučių užduso. Norėjo šaukti, bet gerklė užkimo. Atėjo žmona, padėjo atsistoti, bet širdis nustojo plakus ir jis persiskyrė su šiuo pasauliu.

Kuklios buvo jo laidotuvės. Palydėjo jį iš šventim keletas žymesni lenkai esperantininkai, vienas laivo kapitonas vokiečiai ir daugelis jo išgydytų pacientų. Palaidotas jis vietos žydų kapinėse.

Prieš mirdamas jis prirašė keletą lapelių, kuriuose išreiškė savo religinius sitikimus. Prasideda rašinys šiais žodžiais:

„Visa, ką aš rašau, yra atsiradę mano galvoj ne dabar, bet prieš 40 metų, kai turėjau apie 16—18 metų. Kad ir esu skaitęs daugybę moksliskų ir filosofiskų veikalų ir daug mąstęs, tačiau mano tuometinė mintis apie Dievą ir sielos nemirybę liko beveik nepakitę“.

Pažymėjus, kad jo religiniai sitikimai nesupras nei netik, nei tik, jis toliau taip rašo:

„Mano motina buvo tikinti, mano tėvas ateistas. Vaikystėm damas, aš tikėjau Dievą ir sielos nemirybę kaip mane mokino mano gimtoji religija. Aš gerai neatsimenu, kuriais metais aš praradau tikėjimą, bet atsimenu, kad aš išiausio netikėjimo laipsnio buvau pasiekęs, kai turėjau 15—16

met . Tai buvo skaudžiausias mano gyvenimo laikas. Viskas mano akyse buvo nustoj vert s. Su panieka ži r jau aš kitus žmones, matydamas juose beprasm m sos gabal , susidarius nežinia nei kam, nei d l ko, begyvenant amžiny- b je mažiau nei sekund , veikiai sup nant ir per b simus milijonus ir milijardus met daugiau nebepasirodysiant . Kam aš gyvenu? Kam aš mokaus? Kam aš dirbu ir d l ko aš my- liu?! Nes visa tai yra taip neprotinga, taip menkos vert s, taip juokinga!..“

Kas gi j išgelb jo iš to pesimizmo ir nusižudymo? Gi ši nauja mintis:

„Aš pajutau, kad mirtis gal b t n ra pranykimas, kad esama tam tikr d sni gamtoje..., kad mane kaž kas laiko aukštam tikslui..“

Tai paskutiniai jo rašinio žodžiai. Ta iau išd ti savo re- ligini paži r Z-fas nesuskubo. Mes tik žinom, kad jis sa- votiškai tik jo Diev ir sielos nemiryb , „laik Diev sa- vo širdy“, o syk krikš ioni jaunuoli pasveikintas, atsak jiems:

„Aš esu vien žmonijos myl tojas žydas, tikyboj liberalas, bet... man atrodo, kad n r pasauly nieko gražesnio, kaip p i l n a s sekimas J zaus mokslu!“

Iš ia matom, kad jis laisvai ži r damas žyd tikyb , mok jo aukš iau pakilti už savo tautie ius ir pilnai vertinti Kristaus mokslo kilnum . Garb tesie jam už tai.

III. Zamenhofo tarptautin kalba Esperanto.

Kaip mat m, Z-fas buvo vienos id jos žmogus. Ta id ja pripild vis jo gyvenim , nustat vis jo veikim . Ji n n nebeatskiriama nuo jo, kaip ir jis nuo jos. Ji, jo išrastoji tarptautin kalba Esperanto, padar j didvyriu, raš neiš- dildomomis raid mis jo vard istorijos lakštuosna. Taigi kal- bant apie Z-f , negalima praėti pro šal nesusipažinus ar- iau ir su jo genialiu k riniu — Esperanto kalba.

Kaip jau min jau, tarptautin s kalbos sistem yra daug. Apie 25 buvo jau iki 1887 m., t. y. iki pasirodant Esperanto

kalbai. Po 1887 m. iki šiam laikui j atsirado dar daugiau. ia tai ir kyla klausimas, ko d l n viena iš t vairi sistem n ra tiek sigal jus ir taip pasauly paplitus, kaip Esperanto? Kame gl di jos vidujin pirmenyb prieš kitus tarptautin s kalbos projektus?

Atsakymo tai netenka ilgai ieškoti. Jis savaime aiškus: vidujin Esperanto kalbos pirmenyb gl di jos nepaprastame lengvume. Jos išmokti gali be vargo kiekvienas net ir bemokslis darbininkas. D l ko? Gi d l to, kad Z-fas yr iš jos pašalin s visa, kas paprastai pasunkina kalb moksl .

Svetimas kalbas padaro sunkias išmokti už vis du dalyku: pla ios, painios j gramatikos ir stori j žodynai. Iliustracijai imkim kad ir lietuvi kalb : kitaip joj linksniuojama t v a s, kitaip motina, kitaip žem , kitaip s n u s, dar kitaip r a u m u o, s e s u o, m n u o. Tas pat pasakytina ir apie veiksmažodži asmenavim . Maž ne kiekvienas vis kitaip sudaro savo praeit laik , pav. dirbu — dirbau, nešu — nešiau, kalbu — kalb jau, raunu — roviau, važiuoju — važiauvau ir t.t. Vis tai yra kalbos faktai. J protu neišvesi. Jie reikia atmintinai iškalti. Tam gi reikia daug darbo ir laiko. Z-fo kalboj vis gramatišk form skaiius privestas prie minimumo: ten vis daiktavardži t ra viena gal n — o, b dvardži — a, prieveiksmi — e Lygiai visi veiksmažodžiai dabartiniam laikui turi vien gal n — a s, praeitam — i s, b simam — a s ir t.t. Visos gramatiškos taisykl s Esperanto kalboj neturi joki išim i, joki nukrypim . Tuo b du visa Esperanto gramatika buvo galima suvesti 16 trump taisykli , lengvai išmokstam per pusvaland .

Kitas beveik nenuveikiamas sunkumas svetim kalb besimokant— tai j stori žodynai. Juose telpa šimtai t kstanti žodži . Kiekvienas j tenka skyrium mokytis. O tai darbas vidutinio išsilavinimo žmogui beveik nepakeliamas. J neišmok s, nežinosi, kaip koks daiktas vadinasi ir negal si svetima kalba susišnek ti. Protas ia nieko negelb s. Visk teks imti vien savo atmintimi.

Z-fas ir ia yra padar s genialini reform . Vis pirma jis pasteb jo, kad beveik visose Europos kalbose yra nema-

ža bendr žodži , pav. m a š i n a, , bankas, teatras, telegrafas, telefonas, direktorius, sekretorius, algebra, astronomija, logika, geometrija, agentas, misionierius ir t.t. ir t.t Jie ir be paaškinim visiems kult ringiems europie iams yra suprantami. Tuo remdamasis Z-fas juos ir laik tarptautiniais ir j savo žodynan visai ned jo.

Antras svetim kalb sunkumas eina iš daugyb s visai nereikaling šakn . Pav.

mes lietuviai	o esperantiškai bus:
šale gaidys turim višta	koko — kokino
„ jautis „ karv	bovo — bovino
„ t vas „ motina	patro — patrino
„ sausas „ šlapias	seka — malseka
„ aukštas „ žemas	alta — malalta
„ girti „ peikti	laudi — mallaudi
„ pasirodyti, pranykti	aperi — malaperi
„ supti „ lopšys	luli — lulilo
„ kirpti „ žirkls	iz i — izilo
irt. t.	irt. t.

Iš ši pavyzdži matom, kad kur lietuviškai yra dvi atskiros šaknys, ten Esperanto kalboj t ra viena šaknis, ir iš jos padaroma atatinkami 2-jo stulpelio žodžiai, pasigaunant tam tikr prefiks bei sufiks . Vadinasi, atminties darbas dvigubai ia palengvintas.

T sufiks bei prefiks mes ia teparod m vos kelet . Z-fas savo kalbon ved j apie 20. Tuo reikalingas kalbai šakn skai ius sumaž jo iki minimumui, nes mažiausiai dešimts kart tiek kit reikaling žodži esperantininkai gal jo pasidaryti patys, pasinaudodami min tais prefiksais ir sufiksais.

Pirmame Z-fo žodyn ly šakn tebuvo tik 900, skaitant ion taip pat visas Esperanto gal nes, prefiksus ir sufiksus. Atrod , kad su tiekos šakn toli nenuėisi. Ta iau praktika parod , kad pasigaunant to mažy io žodyn lio, buvo galima ir vairiausi laiškai rašyti ir net ištisi veikalai išversti. Tuomi pirštu prikišamai buvo parodyta, kad Esperanto kalba yra

vis lengviausia, nes ji mažiausiai teapsunkina žmogaus atmintį. Todėl ji yra prieinama net ir kaimieviui bei paprastam darbininkui.

Bdama lengviausia išmokyti ją drauge yra ir skambiausia ir dailiausia. Savo dažnai pasitaikančiais garsais: (dž), (), (ž), (š) ji panašiai kalbama; savo dažniais dvibalsiais -aj, oj, -ajn, -ojn primena senovės graikišką, savo vienukirčiu, krintančiu visuomet ant priešpaskutinės sijos, ji yra artima lenkiškajai, o savo veiksmožiai formomis visai atsako lietuviškajai. Tuo būdu Esperanto kalboje, galima sakyti, glaudžiai filosofiskai suglausta visų kalbų kvintesencija. Kitaip sakant, ji yra kalbos idealas. Joje pasiekta paskutinės kalbos tobulumo riba.

Tokia ji pasirodė man ir daugeliui kitų esperantistų. Visi ja geriausiai ir mielai jos mokėsi. Bet pirmam entuziazmui ataušus, man rastis ir kritikų. Vieniems nepatiko kai kurios Esperanto galios, kitiems kai kurie sufiksai, tretiesiems parinktos žodyniui šaknys. Laikui bėgant ta kriticizmo epidemija man augti ir apie 1893 metus ji pasiekė savo kulminacinio punkto. Z-fas užverti vairiausi reformų projektais.

Daugiausia priešininkų turėjo Z-fas vestos keturios raidės su stogeliais viršumi (, , ,). Mat, esperantistai, užsimanę nors esperantiškai paskelbti, išgirdavo paprastai iš spaustuvininkų atsakymą, kad jie negal darbo priimti, nes neturėtų „kepurė“ raidžių. Liedinti gi jos dėl menko lapelio ar brošiūrų neapsimokė.

Tiesa, Z-fas buvo leidęs vieton turėtų kepurė raidžių vartoti paprastas raides c, g, j, s, pridrus tik prieš raidę h (vieton rašyti ch, vieton — sh ir t. t.), bet taip parašius pakitavo esperantišką žodį išvaizda. Dėl to dauguma reformos šalininkų ir reikalavo iš Esperanto abėcėlės visai išmesti kepurėtas raides. Lengva tai buvo pasakyti, bet nelengva padaryti. Tačiau tas reformatorių reikalavimas buvo toks kirus ir griežtas, kad Z-fas nusileido ir man savo kalbą dar kartą perdirbti.

Ir perdirbti iš pamatų: išmesti visai daiktvardiną dalelę *la*, davę kitas galnes daiktvardžiams ir būdvardžiams,

pakeit veiksmazodži asmenavim , išmet iš žodyno daugyb šakn , j vieton ved nauj .

Kaip ši nauja Esperanto kalbos forma skyr s nuo dabartin s, geriausiai tai galima matyti iš žemiau dedamo naujai išversto T v e m s . Jis skamb jo šiaip:

Patro nue kvu esten in cielo, sankte estan tue nomo, venan regito tue, eston volo tue, kom in cielo, sik anku sur tero. Pano nue omnedie donan al nu hodi e pardonan al nu debi nue, kom nu anku pardonon al nue debenti; ne kondukan nu in tento, sed liberigan nu de malbono.

T savo pla iai išdirbt reformos projekt Z-fas paskelb m 1894 metais laikrašty La Esperantisto . Rašinys jo per šešis numerius (1 — 5/6). Mus, an laik esperantininkus, nemaž nustebino Z-fo kuklumas, nuolaidumas, svetim nuomoni gerbimas. Reikalauta iš jo reformos, jis ir sureformavo iš pamat savo k rin . Bet b damas atsargus, jis iš savo šalies nedar joki griežtesni žingsni . Kaip kitur, taip ir ia laikydamasis demokratiškojo principo, jis kreip s viso pasaulio esperantininkus su prašymu pasisakyti: kas už esamosios Esperanto kalbos nereformavim , kas už Z-fo sureformuotos kalbos projekt . Klausimas tur jo b ti išspr stas slaptu balsavimu. Ir balsavimas vyko. Jo rezultatai paskelbti t pa i 1894 m. min tojo laikraš io La Esperantisto 7-me ir 8-me n-riuose. Žymi bals dauguma buvo už palikim Esperanto jo ikiol vartojamoj formoj. J skai iuje buvo ir mano balsas.

Tuo b du klausimas buvo baigtas: Reformatoriai, pasirod mažumoj, nurimo. J daugelis suprato, kad geriau prad tas darbas toliau varyti, negu jis visokiais taisymais silpninti ir net statyti žuvimo pavojun. Nuo to laiko esperantiškas jud jimas m dar spar iau pl stis ir stipr ti. Taip pra jo trylika met .

Bet 1907 m. atsirado Z-fo kalbai naujas pavojus. J suk l Pranc z Esperantinink S jungos pirmininkas L. de Beaufront'as. Iš pradži jis buvo griež iausis Esperanto reformavimo priešininkas. Bet v liau jis saviškai perdirbo Esperanto kalb ir dav jai I d o vard . Esperantiškai i d o reiškia v a i k , taigi jo nor ta tuo parodyti, kad jo Ido yra

Esperanto gimdinys. Kur laik jis tos savo naujos kalbos viešai neskelb , to d l ir buvo laikomas esperantininku. Bet netrukus jis suvaidino labai negarbing rol . Tai vyko prie ši aplinkybi .

Ruden 1907 m. susirinko Paryžiuj „Delegacijos tarptautinei kalbai išrinkti“ valdyba. Ši „Delegacija“ buvo steigta pranc z matematiko L. Couturat'o, padedant pranc z esperantininkams. Ji surinko daugyb žymi vyr paraš , o taip pat ir draugij , pritarian i tarptautin s kalbos id jai, ir kreip s Akademij S jung , kad ši oficiališkai išrinkt vien tarptautin kalb iš daugyb s esam j projekt . Bet S junga nesutiko imtis to darbo.

Tuomet „Delegacija“ sušauk Paryžiuon užsienio mokslinink komitet . Be Couturat'o jame dalyvavo tik trys žymesni mokslininkai, b tent Ostwaldas, Jerpersenas ir Baudouinas de Courtenay. Kiti pasiunt vien savo sekretorius ar draugus. Komitetas praš Zamenhof paskirti savo Esperanto gyn j . Šis pasi l de Beaufront .

Bet Z-fo pasitik jimas šiuo žmogum buvo apviltas. Nes de Beaufrontas, užuot gyn s Komitete Esperanto kalb , pasi l jam sav j I d o. Couturat'as palaik de Beaufront' nes juodu abudu dirbo iš vieno kurdamu Ido. Tuo b du visi kiti tarptautin s kalbo projektai, k. š. Spokil, Parla, B o l a k tur jo savo gyn jus, Vieno tik Esperanto nieks negyn . Ta iau Komitetas vis tik išrinko tarptautin Esperanto kalb , pridurdamas tik s lyg , kad ji b t sureformuota Ido princip pamatais.

Sužinoj apie š Komiteto nutarim , ištikimesni esperantininkai neapsakomai pasipiktino de Beaufronto pasielgimu. Jei jis tur jo savo kalbos projekt ir ketino j si lyti Komitetui, tai jam reik jo atsisakyti nuo pasi lytos Esperanto gyn jo pareigos. Tuo tarpu jis sutiko t pareig priimti, o iš tikr j jos visai nevykd , nes vieton ginti Esperanto, steng s brukti Komitetui savo Ido . Tai buvo visais atžvilgiais neetiškas pasielgimas, dar s g dos doram žmogui. D l to iš pradži de Beaufront'as ir g dijos prisipažinti es s Ido k r jas.

Bet v liau prie to prisipažin s, m su Couturat'u platinti Ido kaipo nauj tarptautin kalb . Z-fui, kad ir labai skaud jo šird d liai tos išdavyst s, ta iau jis ilaik s ramiai: jis tik v l kreip s viso pasaulio esperantininkus su prašymu — tepasisako, ar reikalingos yra Esperanto kalbai de Beaufront'o ir Couturat'o si lomos reformos, ar ne. Žymus daugumas atsak neigiamai, nurodydami, kad Esperanto kalbai reikalingas energingesnis jos platinimas, negu jos reformavimas. Tuo b du Z-fo laim jimas 1912 metais buvo taip pat pilnas, kaip 1904 m. Esperanto gyvenimas buvo užtikrintas.

V liau Esperanto kalbos tyrumui saugoti ir jos nat rali nei evoliucijai kontroliuoti tapo steigtas atskiras Kalbos Komitetas (Lingva Komitato), kurin jo žymiausi vairi taut Esperanto kalbos mokovai. Garb tame Komitete atstovauti lietuvi tautai teko man. Kalbos Komiteto statai buvo išdirbti 1912 m. ir patvirtinti t pat met gegužio 25 d. Pagal tuos status Komiteto nari skai ius yra neapibr žtas. Jie renkami 9-iems metams.

Prie Kalbos Komiteto sudaryta dar ir atskira aukš iausioji Komisija. Ji n n vadinas Esperantinink Akademi ja . (Esperantista Akademio). Jos nari skai ius negal b t didesnis, kaip 18. Akademijos nariai renkami taip pat 9-iems metams iš Kalbos Komiteto nari . Akademi ja svarsto jos pa ios iškeltus klausimus, arba atsi stus vairi sekcij ir komisij li , premijuoja geriausiais pripažintus esperantiškus veikalus, tiria si lomas kalbos reformas ir t. t.

Be ši dviej esperantininkai turi dar dvi bendri staigi: Nuolatin Komitet Kongresams rengti, (Konstanta Kongres Komitato = K.K.K.) ir Centralin Biur (Centr Oficejo = C. O.) Paryžiuje.

Iš priva i esperantišk organizacij pamin tinos: 1) U ni versalin Esp. S junga (Universala Esp. Asocio = U. E. A.) Genevoj, 2) Tarptautinis Katalik Esper. Susivienijimas (Internacia Katolika Unuigo Esp. = IKUE) Paryžiuje, 3) Katalik Internationalas (IKA) Koelne, 4) Pasaulin Katalik Jaunimo S junga (Mondjunularo Katolika = Moka) Koelne ir k.

Pastarais laikais tarptautin s na esperantiškosna organizacijosna ima spiestis vairiausios profesijos ir srov s, k. š. gydytojai, pedagogai, paštininkai, policininkai, gelžkelie iai, komunistai, teosofai, vegetarijonai, darbininkai ir k.

Visa tai parodo, kad esperantizmas sudaro šiandien rimt j g pasauly. Taigi ir nenuostabu, kad Esperanto kalbai ima reikšti savo palankum ne vien karštas jaunimas, bet ir šal-tai galvojuantieji komersantai ir vairi krašt ministeriai ir net Taut S junga.

Jau pirmame jos pos dy vienuolikos taut atstovai yra išsitar d l sunkenybi , kylan i taut susisiekimui iš kalb vairumo, o taip pat ir d l b tino reikalo tas sunkenybes pašalinti.

Toliau ta pati Taut S junga yr susidom jus valdišku tarptautin s kalbos Esperanto vedimu mokyklas vairiose valstyb se; ia ji yr išreiškus vilties, kad šis Esperanto mokymas gal s ilgainiui b t vestas visas pasaulio mokyklas ir sak savo sekretoriui parengti vieš pranešim apie tai, ko tame dalyke jau yra atsiekta. Savo pilnutiniame pos dy 21. 9. 1922 ji yra pri mus savo sekretoriaus pranešim ir 26 balsais prieš 2 pripažinus Esperanto kalb vienatine tarptautine kalba, o 20. 9. 1924 pasi - lius visoms Taut S jungon sirašiusioms valstyb ms priimti Esperanto kaipo praktišk tarptautinio susižinojimo priemon ir vartoti j šalia gimtosios kalbos, o drauge vesti j telegrafijon ir radio-telegrafijon.

Remdamasi tuo pasi lymu Pasaulin Telegrafo Draugija savo pos dy Paryžiuj 29. 10. 1925 pripažino Esperanto telegrafo kalba ir pritaikino jai paprast j tarif . Taigi ir yra vilties, kad Z-fo kalba netrukus bus vesta visas pasaulio mokyklas. Kai tai vyks, tarptautin s kalbos klausimas bus galutinai išspr stas ir nuo to laiko nieks jau nebegal s pasakyti svetimo krašto žmogui: aš tave, brolau, nesuprantu!... Tuomet visoj pilnumoj paaišks Z-fo id jos kilnumas ir jo darb vaisingumas.

IV. Zamenhofo raštai.

Kalba yra priemonė mintims reikšti. Net ir gražiausia kalba, jei ji nevertinama, maž tereikiška. Suprasdamas tai Z-fas tuoj m savo kalb vartoti, taikindamas j vairiausiomis literatros r šims.

Pradžio jis nuo poezijos, nes savo dvasios viduje jis buvo daugiau poetas negu praktikos žmogus. Temas savo originališkiesiems eilrašiams jis m iš savo pergyvenim. Tuo būdu yra atsirad ir jo liriški k riniai: „Ho, mia kor“, „Mia penso“, „Al la fratoj“, „La vojo“, eperantinink himnas „La espero“ ir kilni malda „Prego sub la verda standardo“¹⁾.

Dar daugiau eilraš i jis yra išvert s iš kit poet , k. š. Mickeviaus, Goeth s, Šilerio, Hein s, Hauffo, Uhlando, Byrono.

Visi tiek originaliniai, tiek versti poetiški Z-fok riniai yra parod neapsakom Esperanto kalbos lankstum , turtin gum , skambum ir muzikalum . Nevienam esperantininkui poetui ji atrod lyg ty ia sukurta poezijai ir to d l galinti b t pavadinta poezijos kalba par excellence .

Šalia trump eilraš i Z-fas m s v liau ir ilgesni dalyk . Pradžio nuo sunkiausios Šekspyro dramos „Hamletas“, mistriškai išversdamas j baltomis eil mis. Žinovai tvirtino, kad iš vis svetimomis kalbomis „Hamleto“ vertim Zamenhofiškis yra pats tobuliausias. Veriant j iš Esperanto kalbos angliškai, gauta tekstas beveik niekuo nesiskiri s nuo originalo. Padarius t bandym su kitais vertimais, išeidavo tekstai labai nuo originalo nutol .

Baig s „Hamlet“, Z-fas m s kit klasišk veikal . Energingai besidarbuodamas jis per kelet met yr išvert s ir išleid s Goeth s Ifigenij Tauridoj, Šilerio Pl šikus, Moliero Danden , Gogolio Revizori , Orzeškien s Mart , neskaitant kit mažesni dalyk . Visi tie vertimai žavi skaitytoj savo kalbos aiškumu, savo stiliaus gražumu, o

¹⁾ Daugyb Z-fok eilraš i galima rasti jo paties išleistame rinkiniame veikle „Fundamenta Krestomatio de la lingvo Esperanto“. Paris, Hachette, 1908, 317—333 pusl.

drauge ir artimumu originalui. Kaip tokie, jie liks amžiams klasiškos Esperanto kalbos pavyzdžiais.

Išvert s tiek garsi pasaulin s vert s veikal , Z-fas po kiek laiko nukreipia savo literatišk veikim visai kiton pus n, — b tent, Senajan statyman. Kas j prie to darbo yr past m j s, — ar faktas, kad kai kurios literat ros (pav. vokie i , slovak ir k.) yr prasid j nuo Biblijos vertim , ar Z-fo noras tarptautiniais tapusius senos šventos žyd literat ros veikalus padaryti visiems prieinamus, apvilkus juos nauju Esperanto kalbos r bu, šiandien sunku pasakyti. Mes stovim vien prieš fakt , kad Z-fas yra . pasižym j s ir kaipo Biblijos vert jas.

Savo darb prad jo jis nuo pirmosios Senojo statymo Genez s bei Pradžios knygos. V liau jis ir išvert s dar tris išminties veikalus (libri sapientiales), b tent: P a m o k - slinink , Patarli ir Psalmi knygas. Visi tie Z-fo vertimai atlikti iš originalo, t. y. iš senos hebraj kalbos; visi jie yra tikrai pavyzdingi ir pilnai atsak originalui. Senov s kv pta mintis naujam Esperanto r be netik nieko n ra nustojus, bet priešingai yr gavus naujo gilumo ir dvasiško spind jimo.

Ypa rekomenduotinas m s jauniems teologams Z-fo psalmi vertimas. Aš ty ia lyginau j su lotynišku vertimu, vartojamu m s Brevijoriuje. Iš šio suliginimo pasirod , kad daugely viet , kur lotyniškas tekstas yra visai nesuprantamas ir beprasmis, Z-fo vertimas teikia aiški , kilni ir giliai religini min i . To d l Psalmi studijoms Z-fo Psalmi vertimas galima rekomenduoti, kaipo svarbi pagalbin mokslo priemon .

Visais tais savo vertimais Z-fas nor jo netik Esperanto literat r praturtinti, bet drauge parodyti, kad toji kalba tin-ka visokioms mintims išreikšti, pradedant nuo papras iausi iki pa i aukš iausi , nuo kasdienio gyvenimo pašnek -siu iki paties Dievo kv pt Biblijos posaki . Tai buvo, ga-lima sakyti, savotiškas argumentum ad hominem , kuriuo Z-fas nor jo iš pamat sugriauti pradžioje ypa dažnai vartot priekaišt , kad Esperanto kaipo dirbtin kalba negal sianti gyv žmogaus jausm ir min i tinkamai iš-

reikšti. Po tiekos Z-fo išverst vairiausi veikal min tas priekaištas jau negal jo b ti toliau bekartojamas.

Kaip matom, Z-fas savo amžiuje yra palik s nemaž esperantišk originali ir verst veikal . Deja, ikšiol jie teb ra išm tyti vairi form leidiniuose. Surinkti kr von ir išleisti visus Z-fo veikalus kol kas nieks dar nesir pina. O jie išleisti jau b t metas. Nes tiek jau n n yra pasauly esperantišk draugij ir tiek prie j esperantišk bibliotek , kad visi Z-fo veikalai gal t rasti užtektinai pirk j . Nes kokia gi b t esperantiška biblioteka, jei joj neb t vis Z-fo veikal ? To d l reikia tik tis, kad jie netrukus kurios nos rimtos firmos ir bus išleisti. Turint juos, ir bus galima tinkamai vertinti Z-fo nuopelnai esperantiškai literat rai.

V. Zamenhofo svajon s.

Susipažin su Z-fu genijum ir jo Esperanto kalbos ir literat ros k rimu, tuo ir b tum m gal j baigti ši biografi j . Bet Z-fe šalia genijaus gl d jo ir svajotojas. Taigi pilnumo d liai tenka tarti dar kelet žodži apie jo svajones.

Tos svajon s yra kil iš jo išrastos Esperanto kalbos. Bemdamasis tuo, kad pasigaunant jo kalbos vairi taut žmon s gali susišnek ti, jis padar išvad , kad jo kalba gali taip pat žmones dvasiška i suartinti, juos brolyb s, lygyb s, teisyb s ryšiais glaudžiai sujungti vien neutralin žmogišk taut ir tuo pašalinti taut neapykant , panaikinti karus ir padaryti vis žmonij laiming . T savo sitikinim jis pavadino Esperanto vidaus id ja. Tuo b du Esperanto buvo jam jau nevien kalba, bet ir tam tikra id jin priemon tarptautinei taikai vykinti. Pri j s šio sitikinimo, jis šalia neutralin s tarptautin s kalbos steng s sukurti ir tam tikr neutralini humanitarini princip sistem . Iš pradži jis j buvo pavadin s h i l e l i z m u (nuo garsaus I-jo am. žyd mokytojo Hillelio), o paskui— homaranizmu, t. y. vis žmonij apiman iu huma nizmu.

Paties Z-fo pasakymu, homaranizmas yra „tyrojo žmogiškumo ir absoliutin s teisyb s siekimas“. Kaip jo tarptautin kalba stov jo virš gimt j kalb , taip jo homaranizmas tur jo b ti „tiltu tarp vis religij “, sudaryti tam tikr neutralin religij , stovin i virš kit religij . Ši pastar j išpažin jai, Z-fo išmanymu, neišsižad dami sav religij , kuriose yr gim , gali b ti tos naujos neutralin s religijos nariais ir lankyti bendr homaranišk j šventykl , nes homaranizme t ra tik viena visoms religijoms bendra Dievo buvim o dogma .

Tuo b du katalikai, pravoslavai, protestantai, žydai, mohamedonai ir kiti, tap homaranais, jausis savitarpy suart j , susidraugav , neteks religinio fanatizmo ir vengs viso, kas gal vairi tikyb žmon se sužadinti religin s neapykantos, religini kar .

Iš kitos šalies Z-fas mat , kad šiandien karus kur kas dažniau sukelia ne tikybin , bet t a u t i n ne a p y k a n t a , to d l ir ieškojo užvis priemoni jai pašalinti. Padalyti tai tur jo tas pat homaranizmas su savo dvylika princip . Jie išd ti ir suformuluoti garsioj „Homaranie io deklaracijoj“¹⁾. Z-fas vadina juos net homaranizmo dogm o m i s . Ne pro šal bus ia pamin jus j bent svarbesni sias.

„1. Aš žmogus ir mano idealai vien grynai žmogiški: visus kitus tautinius idealus bei siekimus aš laikau grupiniu egoizmu ir žmonijos neapkentimu...

„2. Aš tikiu, kad visos tautos yr lygios ir aš sprendžiu apie žmogaus vert iš jo darb , o ne iš jo kilm s. Kiekvien žeidim ar persekiojim žmogaus už tai, kad jis yr kitos tautos, kitaip kalba ir kitaip tiki, negu aš, aš laikau barbaryste.

„3. Aš tikiu, kad kiekvienas kraštas priklauso ne tai ar kitai tautai, bet visiems savo gyventojams be skirtumo kalbos ir religijos. Painiojim krašto interes su tos ar kitos tautos, kalbos ar religijos interesais aš laikau liekana an

¹⁾ Sk. Z-fo broši r rus kalba: Homaranizm (Hillelizm), S. Peterburg, 1906, 6—16 psl.

barbarišk laik , kuomet yr viešpatavus kumšties ir kardo teis .

„4. Santykiuose su kitais kiekvienas žmogus turi kiek gal damas vartoti -neutralin — žmogišk kalb ir gyventi neutralin s žmogiškos religijos principais. Kiekvien pastang primesti kitiems žmon ms savo kalb ar religij aš laikau barbarybe.

„5. Savo t vyn aš vadinu t valstyb , kurioj esu gim s ar kurioj nuolat gyvenu... Bet nei visos savo t vyn s, nei jos dalies aš neturiu vadinti kurios nors t a u t o s v a r d u , bet neutraliniu geografišku, arba homaranišku, susidaran iu iš vyriausio miesto vardo, priduriant prie jo gal n i o jei turima omeny visa t vyn , arba žod „kraštas“ jei kalbama apie jo dal . Pav. Peterburgio, Parizio, Varšuvos kraštas...

„6. Patriotizmu aš vadinu tarnavim savo t vynei bei naudai vis pilie i be skirtumo tautyb s, kalbos ir religijos. Vienos tautos pilie i daugumas neturi teis s primesti kitiems savo kalbos bei religijos. Kiekvienai tautai priklauso teis tur ti mokyklas savo kalba ir su savos religijos d sty mu, bet mokyklose skirtose vairi taut pilie iams d sty mas tur eiti neutraline žmogiška kalba...

„8. Savo tauta aš laikau visus žmones gyvenan ius mano t vyn j be skirtumo tautyb s, kalbos ir tikybos. Bet prie savo tautos vardo aš turiu pridurti žod „homaraniėtis“...

„9. Savo kalba aš vadinu t kalb , kuri aš geriau moku ir mieliau vartuju, bet prie jos vardo aš turiu pridurti žod „homaraniškoji“, kad parody iau, jog aš jos nelaikau stabuku. Su homaranie iais aš turiu šnek tis homaranišk ja kalba.

klausim , kokia yra mano t a u t i n kalba, aš turiu atsakyti, kad nacionalini kalb aš nepripaž stu, nes kiekviena tauta kalba daugybe kalb .

„10. Savo tikyba aš vadinu t , kurioj gimiau, ar kurion esu prirašytas, bet prie jos vardo aš turiu pridurti žod „homaraniškoji“, kad tuo parody iau, jog aš j išpaž stu remdamasis šiais principais:

a) „Dievu“ aš vadinu t mano protui nesuprantam j Aukštesni j J g , kur valdo pasaul ir kurios esm aš turiu teis s aiškinti sau, kaip man mano protas ir širdis rodo.

b) Pamatiniu jos d sniu aš laikau taisykl : „elkis su kitais taip, kaip nori, kad kiti su tavim elgt s“ ir klausyki savo s žin s balso; visa kita aš laikau žmoni nustatytomis legendomis bei religiniais papro iais.

c) Vis tikyb esm t ra viena ir ta pati, jos tesiskiria vien legendomis ir papro iais. Taigi d l religijos negalima žmogaus nei girti nei peikti. Iš ia homaraniečiai tur pareigos stengtis, kad vairios religijos, vair s tikybiniai papro iai palengv l užleist viet bendriems, neutraliniams—žmogiškiems papro iams.

„11. Kai bus steigta homaraniškoji šventykla, kiekvienas homaraniečiai tur s j dažniau lankyti, klausyti joj kilni mokytoj mokslo apie gyvenim ir mirt , apie m sojo „aš“ santykius su visata ir amžinumu, dalyvauti etiškuose pašnekesiuose, giedoti dvasi taurinamus himnus ir t.t.

Ši dogm tekst aš bent kiek sutrumpinau, stengdamasis betgi, kiek buvo galima, neapleisti n vienos svarbesn s j minties. Z-fas tas savo dogmas labai brangino, steng s jomis sutvarkyti vis žmonijos gyvenim ; j pamatines mintis jis išd jo ir savo „Laiške diplomatams“¹⁾.

Tuo tarpu visas jo homaranizmas yra gryna svajon , pagail tina garsaus vyro silpnyb . Išrasdamas savo tarptautin kalb Esperanto, Z-fas yr padar s genialin išradim . Ir tame yra jo neužmirštinas nuopelnas. Bet Esperanto yra kalba ir daugiau niekas . Kaip kalba, ji gali lygiai gerai b ti priemon tiek žmon ms suartinti, tiek ir jiems supiudyti. Ak j vartoja netik katalikai, bet ir bolševikai. Taigi Esperanto n ra jokiū panac j žmonijos žaizdoms gydyti, neapykantai ir karams naikinti!

Kad neapykanta ir karai kyla ne iš negal jimo susišnek ti, geriausiai tai parodo nesiliaujamoji tautose klasi kova ir vidaus karai. Kol akas ir Leninas, rus baltoji ir raudonoji armija gal jo juk puikiausiai susišnek ti, nes vieni ir

¹⁾ T dogm tekstas buvo paskelbtas pirm kart esper. laikraš io „Ruslanda Esperantisto“ 1- am 1908 m. n-ry. Mano t dogm kritika pasirod tame pat laikrašty tais pat metais. Sk. mano „Malgrahdaj pensoj“, 98—109 psl.

kiti kalb jo rusiškai, o betgi savitarpy kruvinai kovojo, Kraujo upes praliejo. Tikrai gaila, kad Z-fas tos taip aiškios tiesos nesuprato. Žmoniai santykiuose kalba toli gražu ne viskas. Lemianieji rol juose vaidina ir žemi materialiniai interesai ir aukšti dvasios sitikinimai bei id jos. Taigi ir žmonijai gydyti reikia vairi labai komplikuot vaist , o ne vieno tik Esperanto, kaip Z-fas kad man . Jei žmonija dar nepašalina tautin s neapykantos, nepanaikino kar , nepadargalo religiniams persekiojimas, tai visai ne d lto, kad ji n ra tur jus vienos neutralin s kalbos, bet d lto, kad tautos stigogeros valios, tr komoralini j g .

Manyti, kad šiandien s socialin s blogyb s eina vien iš kalb ir religij skirtumo, yra didel klaida. Kalb ir tikyb vairumas n ra kar priežastys, bet tik pretekstai. Žmones ir tautas persekioti kitus ir kariauti su jais veria ne perdidelis patriotizmas nei perdidelis religingumas, bet priešingai: peržemas patriotizmas ir permažas religingumas, arba tikriau sakant, j nedorumas, kv pti gi jiems daugiau geros valios ir moralin s stipryb s—homaranizmas niekuomet ne stengs.

Kaip iš jo dogm esam mat , jis savo esme yra priešingas ir tautybei ir tikybai.. Jis yra priešingas tautybei, nes stengias visus tautinius skirtumus užtrinti, ar bent sumažinti iki minimumo. Jo idealas ne tautos suk rusios savo tautines kult ras, bet bendras neutraliai žmogiškas skruzd lynas. Jis yra ir antireliginis, nes tepripažindamas tik vien Dievo buvim , kitas visas dogmas laiko legendomis bei paproiais. Tuo b du pozityvios tikybos vieton stato vien plik , be jokio turinio deizm .

Jei homaranizmas b t glaudžiai ir neatskiriamai surištats su Esperanto, kaip šio vidaus id ja, kaip yr man s. Z-fas, tai smerkiant homaranizm , tekt draug su juo pasmerkkti ir Esperanto kalb . Bet taip n ra. Kas kita homaranizmas, kas kita Esperanto. Vienas gali gyvuot be kito. Jei Z-fas juodu surišo, tai buvo ne proto, ne logikos, bet svajon s darbas. D liai to Esperanto kalb mes priimam, kaip genialin išradim , o homaranizm griežtai atmetam, kaip smerktin Z-fo paklydim .

Bet smerkdami t jo paklydim , mes turim atsižvelgti tai, jog jis yr suklyd s ne iš blogos valios, bet iš nuoširdaus žmoni pamylimo, jiems laim s troškimo, kitaip sakant, kilnaus idealizmo. Šio pagautas, jis yr tiesai nusid j s suklysdamas svarbiame dalyke; bet ir klydo jis tyriausi motyv vedamas ir to d l savo garbaus vardo n kiek nepažemindamas.

VI. Zamenhofas Lietuvoje.

Kaip jau esam aukš iau min j , Z-fas kur laik yr gyven s ir etnografiškoje Lietuvoje, Veis j miestely. Apie jo ten gyvenim stud. A. Paškevi ius yr surink s ši . žini : Z-fas, bestudentaudamas Maskvoj, yra susipažin s su stud. farmaceutu Pikoveriu, kuris, baig s mokslus, ved Z-fo seser ir sisteig Veis juos vaistin . Ruden 1883 m. Pikoveriui susirgus proto liga, sesers kvie iamas, atvyko Veis jus Z-fo brolis Leonas, o v liau gav s gydytojo diplom , ir pats Liudas Z-fas. Pradžioj gydytojo praktika jam ia visai nesisek , nes liaudis nebuvo pratusi šauktis gydytojo, neišsigal dama jam užmok ti už lankym ligonio. Be to, Z-fas tur jo akypł šišk konkurent — fel er Kukliausk , kuris b damas vietos žmogus, tur jo didesnio pasitik jimo liaudyje. Z-fas telank vien aplinkinius dvarus.

Kart 1886 m. pavasar , jam gr žtant iš Gardino, kaime prie pat Veis j pastojo keli iš skausmo raunanti sau plaukus moterišk . Pasirod , kad jos mažyt dukrel , sirgusi kosuliu, nuo Kukliauskio vaist buvo visai nustojusi žado ir atrod mirusi. Z-fas apži r jo mergyt s k n ; ji per 3 valandas ištikr j nerod joki gyvyb s ženkl : pasirod ji buvus nunuodyta. Z-fas m s j gaivinti atatinkamais vaistais ir atgaivino k dik . Už savo darb nieko ne m , bet dar paliko rubl ligonei vyno nupirkti. Greitai po vis apylink pasklydo garsas apie stebukling rudbarzd daktar , ir Z-fas pasidar vis gerbiamas. Iš neturting jis nieko neimdavo, o lankydamas turtingus ligonius jis parinkdavo auk vaistams pirkti tiems, kurie negal davo užsimok ti. B damas geraširdis, jis, ištikus nelaimei, pad davo ir šiaip

jau žmonės. Syk sudegus vieno kininko troboms, atidav jam visus savo pinigus, taip kad namon pagražs pats turėjo skolintis. 1886 m. Veis j žydėliui bevežant Z-f Kaun, krito arklys — ir vargšas verk netek s savo maitintojo. Z-fas, sujaudintas jo ašaromis, padovanojo jam 50 rub. kitam arkliui nusipirkti.

1887 m., sugražs iš Vienos, kad ir buvo apsigyven s Varšuvoj, dažnai lankydavo savo seser Veis juos, o vis t met vasar praleido besiirstydamas laiveliu po An i ežer, nes negal davo kitur pasisl pti nuo beieškan i jo pacient. Nemažiau dirbdavo ir naktimis; mat, reng tuomet spaudai Esperanto kalbos žodyn ir gramatik. Per savait sudegindavo po 3 svarus žvaki. Iš Veis j dažnai važin davo Kaun, kur buvo susižiedav s su Kauno pirklio Zilberniko dukterim Klara. 1887 m. ruden apleido visai Veis jus.

Tos žinios gautos iš Abrom-Ausser-Millerio, kurio namuose gyveno Z-fas ir iš rabino Smolskio paliudijusio apie Z-fo maldingum ir ištikimyb izraelit papro iams.

Veis j apylink se senos moter l s da ir dabar atsimer j rudbarzd gydytoj, bet nei vienas iš veis jie i nežinojo, kad jis yra šiandien garsus visam pasauly ne vien savo gydymu...

VII. Mano santykiai su Zamenhofu.

Jie yra prasid j 1887 m, iš jus pirmam Esperanto kalbos vadov liui. Aš tuomet dar Petrapilio Dvas. Akademijoj bestudentaudamas, parašiau Z-fui pirmutin esperantišk atvir laiškėl, pranešdamas, kad apsiimu išmokti jo kalbos, nelaukdamas, kol 10 milijon žmoni tok pažad jim atsi s.

Kadangi tuomet man jau buvo žinomos rus, lenk, vokie i, pranc z, lotyn ir graik kalbos, tai bevartydamas Esperanto žodyn l, aš pama iau, kad aš ir nesimokydamas tos kalbos, jau jos moku. Taigi ir nenuostabu, kad- savaitei praslinkus nuo vadov lio gavimo, gal jau be klaid parašyti Z-fui pirm j savo atvirut.

V liau jam nauj esperantišk knyg išleidus, aš 1888 metams baigiantis, pasiun iau jam pinig , prašydamas man t knyg atsi sti. tai atsak man Z-fas pirmuoju savo atviru laiškeliu pasi stu man iš Varšuvos 9. XII. 1888. Šio laiškeliu tekstas skamb jo šitaip:

Gerbiamasis!

Du rubliu gavau. Puškino pasakojim aš Tamstai šian-dien išsiun iau. Už likusius pinigus rašiau Tamst esperan-tinink adres m j skai iun, o už 1 rub. 35 kap. Tamsta tur si kredito b simiems veikalams. Parašyk tiktai norimojo veikalo skai i ir savo kredito numer (Tamstos kredito numeris yra N. 4).

Su pagarba *L. Zamenhofas*.

Iš to laiško mes matom, kad Z-fas buvo tvarkos žmogus: gautuosius pinigus jis tuojau rašo savo knygosna, numeruoja kreditorius, siuntin ja prašomus veikalus ir t. t.

Iš fakto, kad baigiantis 1888 m. aš tebuvo 4-sis Z-fo kreditorius, tenka spr sti, jog Esperanto kalba ir literat ra buvo tuomet vos tepradedanti pl stis.

Nauj veikal leidimas Z-fui, matyt, jo gana sunkokai. Pav. nauj esperantinink adresai, tur jusieji išeiti 1888 m. pradžioje, nebuvo pasirod balandžio pabaigoje. Mano paklaustas, kada gi tie adresai pasirodys, Z-fas 1. V. 88. atsak : „Nei gegužio, nei birželio m n. „Adresai“ negal s išeiti. Jie tepasirodys tik liepos m n.“

B damas ištremtas Rusijon ir tur damas daug atliekamo laiko, aš 1890 m. prad jau versti lietuvi kalbon esperantišk j žodyn l ir net rašyti „Esperanto kalbos vadov l lietuviams“. Apie tai aš pranešiau ir Z-fui. Jis, manydamas, kad aš gal siu savo vadov l spausdinti Varšuvoj, 3. V. 90 man šiaip atsak :

„Džiaugiuos, kad Tamsta esi prad j s versti žodyn l lietuviams. Jei manai j išleisti tokio pat formato, kaip kiti žodyn liai, tai jis apsieis (1000 egz.) apie 20 rub. Patar iau parašyti apie tai Kelteriui — spautuvininkui ir jis detaliau Tamstai atsakys“.

Z-fas visai nežinojo, kad spausti bet k lietuviškomis raidmis Rusijos ribose tuomet buvo uždrausta. Mano vadov - lis su žodyn liu iš jo 1890 m. tik ne Varšuvoj, bet Schoenk s spaustuv j Tilž je ¹⁾).

Z-fas tuo vadov liu, matyt, buvo labai susidom j s, nes
2. VIII. 91 tarp ko kita man raš :

„Lietuvišk vadov li aš iki šiol dar nesu gav s. To d l ketinu viename iš išeinan i „La Esperantisto“ numeri paskelbti, kad norintieji gauti t vadov l tesikreipia tiesiog Schoenk “.

Apie t laik aš buvau Z-fui praneš s, kad vokiškame Meierio vadov ly yra paduota viena klaidinga gramatiška taisykl . tai jis man atsak šiais žodžiais:

„Meierio taisykl apie veiksmazodži dalyvius tikrai yra netikusi; jei autorius prieš spausdindamas b t man atsiunt s rankrašt , aš t taisykl b iau išmet s“.

Kai 1892 m. naujos tarptautin s kalbos autorius Lott'as buvo išsiuntin j s savo projekt , pavadint „Kosmopolit“ an laik esperantininkams, aš parašiau to sumanymo smarki kritik ir pasiun iau Z-fui. tai jis man atraš :

„Tamstos laišk apie „Kosmopolit “ aš gavau. Aš j paskelbsiu, tur b t, 2-me 1892 m. n-ry. T pat nuomon aš esu gav s ir iš kit esperantinink “.

1895 m. esperantišk j jud jim , kaip aukš iau min jau, buvo ištik s skaudus sm gis: rus valdžia buvo užgynus leisti esperantišk j laikrašt „Esperantisto“ Rusijos ribose. Pranešdamas man apie tai, Z-fas laik savo pareiga paguosti mane, pridurdamas ši pastab :

„Neži rint nesitik t sm gi , m s dalyko pad tis yra gera ir greit jis iš naujo sustipr s. Šiomis dienomis prad s eiti naujas esperantiškas laikraštis, kurio kaina metams bus 1 rub. 50 kap.“ (Iš atviro laiško 26. XII. 95).

Sausio 27 d. 1896 m. Z-fas yra atsiunt s man pakvietim išversti k nors jo leidžiamajai Bibliotekai (Biblioteko de

¹⁾ Mokintuv terptautiškos kalbos D-ro Esperanto. Tilž j Schoenke, 1890, 60 psl. in-16. Ji buvo 1908 m. be mano žinios Schoenk s išleista antru atveju.

Esperanto). Užimtas kitais darbais aš šio prašymo negal jau išpildyti.

Baigiantis 1901 m. aš esu pasiunt s Z-fui perži r ti savo sumanyt j leisti himn (Kanto) su p. Naujalio sukompnuotomis gaidomis. tai 15.1. 02 gavau š atsakym :

„Tamstos himnas yra parašytas gerai ir be klaid ir aš nerandu jame nieko, kas b t taisytina“.

Toje pat atvirut j prid jo prieras :

„P. S. Beje, ar negalima kur gauti Tamstos lietuvišk j Esperanto vadov l. Ar Tamsta negal tum pasi sti man bent vien jo egzempliori ?“

Aš patenkinau t prašym ir gavau iš Z-fo 26.1.02 atvirut , kurioj jis man d kojo už vadov lio atsiuntim .

Negaudamas ilg laik manoj „Kanto“, Z-fas 6.1.05 kreip si mane atsiklausdamas: „Kas gi pasidar su „Kanto“, kur Tamsta esi išleid s prieš kelet met ? D l ko jo n ra kataloge, spausdinamame „Espero“ viršely? Ar tamsta nenori jo pardavin ti?“

Aš paaiškinau dalyk ir pasiun iau Z-fui „Kanto“ 50 egz. Kaip paprastai jis pad kojo man 19. V. 02 atskira atvirute.

1910 m. aš pasiun iau Z-fui savo broši r l „Esperanto, kiel scienca helpilo“. tai man atsak 3. V 10, k.id gav s j „su džiaugsmu“.

Iš viso užsiliko pas mane 21 Z-fo man rašytas atviras laiškas. J turinys daugiausia sukas apie b gan ius reikalus. Bet, kaipo Z-fo autografa, jie man visados pasiliks brang s.

Vykdamas 1912 m. tre i j katalik Esperantinink kongres Budapešte per Varšuv , aš tur jau garb s asmeniškai aplankyti D-r Z-f jo namuose. Buvau jo nuoširdžiai priimtas ir pavaišintas arbata. Nors apsilankymas t s s daugiau kaip valand , bet ji man prab go nejustinai. Pašnekesio tema, žinoma, buvo Esperanto, jo atsiekti laim jimai ir naujos perspektyvos atei iai. Kaip visada, Z-fas buvo labai mandagus, visai nat rališkas savo žodžiuose ir mintyse. Šnek jo ne kaip mistras su savo mokiniu, bet kaip draugas su draugu. Deja, nesuskubau tuoj pažym ti pašnekesio turinio ir to d l smulkmen dabar nebeatmenu.

Karui ištikus, nutr ko ir mano santykiai su Z-fu, o 1917 m., kaip mat m, jis yra mir s.

Kaipo pirmo lietuviško Esperanto kalbos vadov lio autorius, korespondav s su jos išrad ju ir j pažin s, aš jau seniai rengiaus parašyti lietuviškai ir pirm j Z-fo biografij . Anks iau to nepadar s, aš skub jau bent savo senatv je atlikti t garb s pareig . Kaip šis darbas man pavyko, tesprendžia patys skaitytojai.

Griežtumo d liai turiu ia pažym ti, jog II-sis šio rašinio skyrius beveik visas yra verstas iš Z-fo biografijos, parašytos p. E. Privat'o¹⁾.

¹⁾ Edmond Privat. *Vivo de Zamenhof*. Brita Esp.-Asocio. 17 Hart Street. London W. C. I. 1920, 206 p. in— 12.